

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РЕПАРАЦІЙ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ
РЕГІОНАХ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ДОСВІДУ В ПОВНОМАСШТАБНІЙ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

за спеціальністю: 106 Географія
за освітньо-науковою програмою - Політична географія та геополітика
на здобуття освітнього ступеня: Магістр

Кваліфікаційна робота магістра

здобувача денного відділення
Бернатовича Олега Вадимовича

Науковий керівник:
Кіптенко Вікторія Костянтинівна
Кандидат географічних наук, доцент
кафедри країнознавства та туризму

КИЇВ - 2025

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПАРАЦІЙ У ПОЛІТИЧНІЙ ГЕОГРАФІЇ	
1.1. Поняття та еволюція репарацій у міжнародному праві.....	6
1.2. Політико-географічний підхід до вивчення репарацій.....	8
1.3. Види та механізми реалізації репарацій у сучасних міжнародних відносинах.....	10
Висновки до розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РЕПАРАЦІЙ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ РЕГІОНАХ	
2.1. Вплив репарацій на територіальний устрій та політичні кордони.....	13
2.2. Економічні аспекти репарацій: відновлення інфраструктури та промисловості.....	14
2.3. Соціальні наслідки репарацій: міграційні процеси та повернення біженців.....	15
2.4. Роль міжнародних організацій у контролі та реалізації репарацій.....	17
2.5. Репарації як інструмент регіональної стабільності або нових конфліктів...18	
Висновки до розділу 2.....	20
РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ РЕПАРАЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ	
3.1. Репарації після Першої світової та Другої світових воєн: політико-географічні наслідки та порівняння.....	22
3.2. Югославські війни та їх репараційні наслідки.....	25

3.3. Африканські конфлікти: репарації як засіб постколоніального відновлення.....	28
3.4. Сучасні геополітичні виклики у процесах виплати репарацій. Досвід країн Глобального Півдня.....	36
Висновки до розділу 3.....	45
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РЕПАРАЦІЙ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
4.1. Геополітичні умови формування репараційної політики щодо Російської Федерації.....	45
4.2. Міжнародно-правові основи потенційних репарацій та обмеження їхньої реалізації.....	51
4.3. Просторові та інфраструктурні аспекти репарацій.....	57
4.4. Перспективи створення міжнародного компенсаційного механізму.....	60
4.5. Ризики внутрішнього адміністрування репарацій в Україні.....	62
4.6. Репарації як чинник довгострокової стабільності та територіального примирення.....	64
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми: Проблематика репарацій у постконфліктних регіонах посідає чільне місце в сучасній політичній географії та системі міжнародних відносин. Репарації розглядаються як один із ключових механізмів компенсації збитків, завданих унаслідок збройних конфліктів, і водночас як інструмент відновлення зруйнованих територій і досягнення історичної справедливості. Вони уособлюють не лише фінансові й матеріальні зобов'язання держави-агресора, але й мають значний вплив на геополітичну конфігурацію світу, сприяючи переосмисленню кордонів, економічному відродженню та підтриманню соціальної рівноваги в регіонах, що постраждали від війни.

Історія репарацій простежується ще від часів стародавніх цивілізацій, коли переможені народи змушені були сплачувати військові контрибуції, проте особливого значення ця тема набула в ХХ–ХХІ століттях. Зростання інтенсивності збройних конфліктів, еволюція норм міжнародного права та підвищення ролі наднаціональних інституцій посприяли активному розвитку репараційних механізмів. У цьому контексті Версальський договір 1919 року, а також післявоєнні виплати з боку Німеччини й Японії стали знаковими прикладами. У наш час актуальність цієї теми зростає з огляду на події в Балканському регіоні, Східній Європі та на Близькому Сході, де знову порушується питання міжнародної компенсації за спричинену шкоду.

Геополітична складова репарацій охоплює їхній вплив на стабільність глобального порядку, трансформацію політичних кордонів, реконструкцію інфраструктури та пожвавлення економічного життя в регіонах після конфлікту. Політико-географічний підхід дає змогу виявити просторові закономірності у процесах відновлення, економічної адаптації та соціального згуртування населення, що дозволяє глибше зрозуміти наслідки репарацій у ширшому контексті регіональної політики та міжнародної безпеки.

Мета кваліфікаційної роботи: Метою роботи є комплексне дослідження геополітичних наслідків репарацій у повоєнних регіонах із акцентом на вплив

таких процесів на міжнародну безпеку, регіональну стабільність та просторову організацію регіонів. Особливу увагу приділено аналізу потенційних сценаріїв репарацій у контексті російсько-української війни як ключового кейсу сучасної європейської конфліктної динаміки.

Об'єкт дослідження: Об'єктом дослідження є геополітичні процеси у постконфліктних регіонах, пов'язані з реалізацією репараційних механізмів.

Предмет дослідження: Предметом дослідження є вплив репарацій на політичну, економічну та соціальну стабільність повоєнних територій.

Методологічна основа: Це аналіз літературних джерел, у процесі написання дослідження було опрацьовано наукові публікації, монографії, аналітичні доповіді та методичні матеріали, присвячені тематиці репарацій, зокрема в контексті сучасної політичної географії, міжнародного права та досвіду врегулювання наслідків збройних конфліктів, включаючи російсько-українську війну.

Науково-практичне значення дослідження: Науково-практичне значення дослідження полягає в тому, що воно допомагає краще зрозуміти, як репарації впливають на відновлення територій після конфліктів, а також на геополітичні процеси, пов'язані з цими відновленнями. Практична значимість роботи полягає в тому, що її результати та рекомендації вивчають питання репарацій в достатній мірі щоб пропонувати рекомендації урядами та міжнародними організаціями, що займаються відновленням після конфліктів. Це дозволить краще розуміти, планувати та координувати виплати, а також оптимізувати розподіл ресурсів на відбудову інфраструктури та соціальних послуг. Окрім того, дослідження допомагає сформулювати стратегії для відбудови, що підвищують стійкість громад і знижують ризики соціально-економічних проблем у постконфліктних регіонах.

Робота складається з чотирьох розділів та вісімнадцяти підрозділів і включає дві діаграми, дві таблиці, два рисунки, при написанні роботи було використано 79 джерел, вона викладена на 78 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПАРАЦІЙ У ПОЛІТИЧНІЙ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Поняття та еволюція репарацій у міжнародному праві

Репарації в міжнародному праві становлять одну з форм відповідальності держави за вчинення міжнародно-протиправного діяння. Вони передбачають обов'язок держави, яка вчинила правопорушення, компенсувати шкоду, завдану іншій державі, її фізичним або юридичним особам. Зміст репарацій полягає у відновленні порушених прав, забезпеченні справедливості, а також у запобіганні повторенню подібних порушень у майбутньому. Репарації охоплюють широкий спектр можливих форм відшкодування - від фінансових виплат і передачі майна до публічного визнання провини, відновлення культурних об'єктів, забезпечення гарантій неповторення й проведення інституційних реформ [1].

У класичному міжнародному праві репарації розглядалися переважно як наслідок збройного конфлікту та були прив'язані до умов капітуляції або перемоги. Найбільш поширеною формою репарацій у середньовіччі й новий час були контрибуції - грошові або матеріальні виплати, які переможена держава сплачувала державі-переможниці. Репарації мали радше характер покарання, ніж правового інституту, а їхній обсяг визначався односторонньо або в рамках примусових угод. Переломною віхою в розумінні репарацій стала перша половина ХХ століття. Після Першої світової війни, згідно з умовами Версальського договору 1919 року, Німеччина була визнана відповідальною за завдану шкоду та зобов'язана здійснити широкомасштабні репараційні виплати. Хоча такі умови з часом зазнали критики як надмірно принизливі й неефективні, саме вони заклали основи для юридичного закріплення репарацій як механізму міжнародної відповідальності. Подальший розвиток цієї категорії відбувся після Другої світової війни, коли було підписано низку міждержавних угод щодо репарацій (зокрема, угоди між СРСР і країнами Східної Європи), а

також створено міжнародні трибунали в Нюрнберзі та Токіо, які заклали підвалини для притягнення до відповідальності за воєнні злочини. У цей період формується поняття індивідуальних репарацій - коли компенсації надаються не лише державі, а й окремим постраждалим особам. У сучасному міжнародному праві репарації виходять за межі міждержавних зобов'язань і дедалі частіше спрямовуються на захист прав людини, відновлення порушених інституцій та гарантування тривалого миру. Згідно з сучасними підходами, репарації можуть реалізовуватися через створення спеціальних фондів, компенсаційних програм, реституцію втраченого майна, виплати жертвам геноциду або злочинів проти людяності, забезпечення доступу до правосуддя та формальне визнання страждань постраждалих груп. Значну роль у цьому відіграє діяльність таких органів, як Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини [2].

Окремої уваги заслуговує застосування репарацій у післявоєнних державах як інструменту примирення та запобігання повторенню насильства. Репарації дедалі частіше розглядаються як компонент правосуддя перехідного періоду, що сприяє відновленню довіри до держави, стабілізації інституцій та реінтеграції населення після війни. У цьому значенні вони перестають бути суто матеріальною компенсацією й набувають символічного, морального та політичного значення.

Таким чином, сучасне розуміння репарацій є результатом тривалого історичного розвитку: від одностороннього накладання санкцій переможцем - до формалізованого правового інституту, що діє на засадах відповідальності, співмірності, прав людини та відновлення. Цей механізм залишається важливим інструментом забезпечення міжнародної справедливості та сталого миру [3].

1.2. Політико-географічний підхід до вивчення репарацій

Політико-географічний підхід до вивчення репарацій у постконфліктних регіонах дає змогу здійснити комплексний аналіз цього явища не лише з правової чи моральної перспективи, а й з огляду на його просторово-територіальні наслідки. У сучасному світі репараційні процеси дедалі частіше розглядаються як чинник, що впливає на просторову організацію територій, геополітичну конфігурацію регіонів, а також на довгострокову стабільність міждержавних відносин. У цьому контексті репарації не зводяться до ізольованого інструмента міжнародного права, а розглядаються як багаторівнева система заходів, що охоплює питання територіальної цілісності, ревізії або відновлення державних кордонів, зміни політичного впливу в окремих зонах, регулювання міграційних потоків, демографічної перебудови та поновлення контролю над природними ресурсами. У випадках, коли репараційні механізми включають реституцію майна, передачу чи повернення територій, відбудову об'єктів критичної інфраструктури або надання гарантій безпеки окремим громадам, спостерігається довготривалий ефект трансформації простору.

Політико-географічний аналіз дозволяє також виявити динаміку формування нових осередків просторової нерівності внаслідок реалізації репараційних програм. Зокрема, в умовах нерівномірного фінансування регіонів чи пріоритетного спрямування ресурсів у визначені території можливе виникнення нових зон соціально-економічної маргіналізації. Такі просторові диспропорції можуть ускладнити процес стабілізації після завершення бойових дій, закладаючи підґрунтя для нових проявів напруги у середньо- та довгостроковій перспективі. У державах, які зазнали масштабних руйнувань системи публічного управління внаслідок збройних конфліктів, репарації виконують функцію засобу реконструкції державної інфраструктури та просторової стабілізації. Будівництво і відновлення транспортних артерій, об'єктів

енергетики, адміністративних установ, освітніх і медичних закладів у межах репараційних програм сприяє не лише поверненню внутрішньо переміщених осіб, але й формує нові точки політичної концентрації, змінюючи регіональну конфігурацію впливу.

Окрім матеріальних аспектів, політико-географічний підхід враховує і нематеріальні компоненти територіального відновлення. Репараційні заходи можуть включати ініціативи з реінтеграції культурної спадщини, відновлення місць історичної пам'яті, проведення топонімічної ревізії, що спрямовані на переосмислення колективної історії та зміцнення національної ідентичності. Ці процеси мають суттєвий вплив на формування політичної культури та свідомості населення, сприяючи укоріненню ідей державності та відновленню історичної легітимності території в очах її мешканців. Варто також підкреслити, що в умовах глобалізованої економіки та регіональних інтеграційних процесів, репарації впливають на політико-географічну взаємодію не лише на рівні національних держав, але й у ширшому контексті - через транснаціональні інфраструктурні зв'язки, експортно-імпортні потоки, доступ до природних ресурсів і транскордонне управління. Зміна прав власності на об'єкти промислової, логістичної або культурної інфраструктури в межах репараційних угод може безпосередньо змінювати вплив окремих суб'єктів на регіональному рівні [4].

Таким чином, політико-географічний аналіз репарацій дозволяє осмислювати їх не лише як фінансово-правовий механізм, а як складну просторову політичну практику. Він відкриває ширші можливості для прогнозування довгострокових наслідків репарацій, виявлення зон потенційної конфліктності, аналізу внутрішньої стійкості територіальних утворень та формування ефективної політики відновлення в умовах багаторівневої взаємодії між державами, регіонами та місцевими громадами.

1.3. Види та механізми репарації репарацій у сучасних міжнародних відносинах

У сучасному міжнародному праві репарації визнаються як один із провідних механізмів відновлення справедливості та забезпечення прав осіб, які постраждали внаслідок грубих порушень міжнародного гуманітарного права або норм прав людини. Вони спрямовані на усунення наслідків протиправних діянь, таких як збройна агресія, окупація, воєнні злочини, злочини проти людяності та інші міжнародно-протиправні акти. Репарації виконують як відновлювальну функцію, так і превентивну, сприяючи побудові стійкого миру та довіри між сторонами конфлікту.

Основними визнаними формами репарацій у міжнародному праві є [5]:

Реституція - заходи, спрямовані на відновлення ситуації, що існувала до моменту порушення. Це може включати повернення майна, відновлення правового статусу, скасування незаконних рішень, реінтеграцію осіб у громаду чи соціальні структури. Реституція вважається пріоритетною формою, якщо її виконання є можливим і не спричиняє надмірних труднощів для сторін.

Компенсація - фінансове відшкодування збитків у випадках, коли повне відновлення статус-кво неможливе. Компенсація охоплює матеріальні втрати (втрата майна, доходу, житла) та немайнову шкоду (моральні страждання, порушення честі та гідності). Її обсяг визначається залежно від доведених обставин порушення та реального обсягу завданої шкоди.

Реабілітація - комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичного, психологічного та соціального добробуту потерпілих. Вона може включати медичну допомогу, психотерапевтичну підтримку, юридичні консультації, соціальне супроводження та інші послуги, необхідні для повернення до повноцінного життя після пережитого насильства або переслідувань.

Задоволення - нематеріальні дії, що мають на меті визнання правди, встановлення історичної справедливості та моральну підтримку жертв. Сюди відносяться офіційні вибачення, публічне визнання фактів порушення, відкриття архівів, меморіалізація подій, створення пам'ятників, проведення заходів з увічнення пам'яті постраждалих.

Гарантії неповторення - структурні, законодавчі та інституційні заходи, покликані унеможливити повторення порушень у майбутньому. Вони можуть охоплювати реформу сектору безпеки, систему правосуддя, освітню політику, створення незалежних наглядових органів, механізмів раннього попередження та навчання з прав людини.

Ці форми репарацій були чітко визначені в рамках міжнародно-правового документу - «Основні принципи та керівні положення щодо права на засоби правового захисту та репарації для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права», схваленого Генеральною Асамблеєю ООН у 2005 році. У цьому документі наголошується на обов'язку держав забезпечити ефективні засоби правового захисту постраждалим особам та гарантувати реалізацію репарацій у формі, яка відповідає принципам справедливості, пропорційності та участі самих жертв у процесах відновлення.

Механізми реалізації репарацій залежать від конкретного контексту: вони можуть бути передбачені положеннями мирного договору, рішенням міжнародного суду або трибуналу, рішенням уряду на національному рівні чи в рамках програм правосуддя перехідного періоду. У деяких випадках створюються спеціалізовані компенсаційні фонди або незалежні комісії, які відповідають за оцінку шкоди, визначення обсягу репарацій і контроль за їх виконанням.

Таким чином, репарації в сучасному міжнародному праві є багатокомпонентним козирем, який виконує не лише функцію відшкодування, а й сприяє формуванню культури відповідальності, утвердженню принципів верховенства права та захисту прав людини у післявоєнних умовах [6]. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що репарації у сучасному міжнародному праві трансформувалися з інструменту покарання переможеного в інституційно закріплений механізм відновлення справедливості, реінтеграції та забезпечення сталого миру. Від односторонніх контрибуцій до комплексних систем компенсацій, реституцій, реабілітації та гарантій неповторення – репарації стали не лише юридичним, а й політико-географічним компонентом глибоких трансформацій у повоєнних суспільствах.

Висновки до розділу 1

Для України, яка перебуває в активній фазі протистояння з державою-агресором, дана тема має безпосередню практичну значущість. Умови майбутнього миру, відновлення територіальної цілісності, компенсація збитків, завданих війною, та формування нової просторової стабільності неминуче будуть пов'язані з репараційним порядком денним. Україна вже зараз накопичує емпіричну базу щодо завданих збитків, ініціює міжнародно-правові процеси, зокрема в межах позовів до Міжнародного суду ООН, а також бере участь у формуванні глобального дискурсу про відповідальність агресора.

Політико-географічний підхід дозволяє українському суспільству та державі осмислити репарації не лише як матеріальне відшкодування, а як засіб просторового і політичного відновлення державності, інфраструктури, культурної спадщини та національної ідентичності. Успішна реалізація репарацій у майбутньому матиме критичне значення для довгострокової безпеки України, її реінтеграційних процесів та укорінення національного суверенітету в межах визнаних кордонів.

Досвід міжнародного права та геополітична практика XX–XXI століть мають стати для України не лише джерелом теоретичних підходів, але й практичним вказівником у побудові післявоєнного порядку, що ґрунтується на справедливості, відповідальності та просторовій рівновазі.

РОЗДІЛ 2. ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РЕПАРАЦІЙ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ РЕГІОНАХ

2.1. Вплив репарацій на територіальний устрій та політичні кордони

Репарації, як форма післяконфліктного врегулювання, мають потенціал суттєво впливати на територіальний устрій держав та політичні кордони. Історичні приклади свідчать, що умови мирних угод, які передбачають репараційні виплати, нерідко супроводжуються територіальними поступками або змінами кордонів. Це може призводити до довготривалих геополітичних напружень та реваншистських настроїв у постраждалих країнах.

У сучасному контексті, наприклад, агресія Російської Федерації проти України та анексія Криму у 2014 році поставили питання про можливість використання репарацій як засобу відновлення територіальної цілісності. Міжнародне право визнає анексію незаконною, і питання репарацій може стати одним із механізмів тиску на агресора для повернення окупованих територій.

Таким чином, репарації можуть виступати як рушій досягнення регіональної стабільності, так і джерелом нових конфліктів, залежно від їх реалізації. Якщо репарації сприймаються як справедливі та спрямовані на відновлення, вони можуть сприяти примиренню та стабілізації. Однак, якщо вони накладають надмірний тягар на країну-агресора або сприймаються як приниження, це може призвести до зростання напруженості та реваншистських настроїв.

У випадку України, ефективне використання репарацій для відновлення зруйнованої інфраструктури, підтримки постраждалого населення та

реінтеграції біженців може стати основою для довготривалої стабільності та розвитку. Водночас, важливо забезпечити прозорість та справедливість у процесі реалізації репарацій, щоб уникнути нових конфліктів та забезпечити стійкий мир у регіоні.

2.2. Економічні аспекти репарацій: відновлення інфраструктури та промисловості

Економічні репарації в умовах розвитку після закінчення військових дій мають вирішальне значення для відновлення життєдіяльності держав, що зазнали руйнувань. Вони охоплюють широке коло заходів: від компенсацій за втрати до довгострокових інвестицій у відновлення зруйнованої інфраструктури, транспорту, енергетики та промислового виробництва. Головна мета таких програм - забезпечити перезапуск економіки, стабілізувати зайнятість, відновити обсяги виробництва та створити передумови для сталого розвитку.

В історичному контексті вагомим прикладом є післявоєнна реконструкція Німеччини, яка зазнала як санкційних репарацій, так і структурної допомоги. Відповідно до угод, укладених після Другої світової війни, репарації передбачали не тільки грошові виплати, а й демонтаж промислового обладнання з його подальшою передачею країнам-переможцям. Проте згодом була переосмислена потреба у відновленні економіки Німеччини, що вилилось у програму допомоги - так званий «План Маршалла» [7]. Така динаміка демонструє, що економічні репарації можуть бути як деструктивними (у формі покарання), так і конструктивними - у формі підтримки відновлення.

У повоєнній Боснії і Герцеговині [8] репараційні механізми реалізовувалися через підтримку інфраструктурних проєктів, реконструкцію транспортної мережі, електропостачання та комунального господарства. Значну роль відіграли міжнародні фінансові організації, зокрема Світовий банк і Програма розвитку ООН, які координували надання грантів і кредитів. Економічне відновлення в цьому регіоні здійснювалося на засадах комплексного підходу,

що включав і заходи з повернення переселенців, і розвиток малих та середніх підприємств у постраждалих громадах. Такий підхід довів свою ефективність у зменшенні соціальної напруги й подоланні безробіття.

Схожа модель спостерігалася й у Сьєрра-Леоне після громадянської війни. Репараційні програми включали не тільки виплати окремим категоріям постраждалих, а й інвестування у відбудову державної інфраструктури - лікарень, шкіл, доріг і водопостачання. Ці заходи сприяли покращенню якості життя в постраждалих районах та відновленню функціонування ринку праці. Ефективність таких заходів залежала від рівня прозорості, моніторингу та участі громад у плануванні й реалізації проектів[9].

Незважаючи на позитивні приклади, в багатьох випадках економічні репарації стикаються з проблемами неефективного адміністрування, корупції, відсутності єдиної стратегії розвитку та інституційної слабкості держав. Наприклад, в Анголі та Демократичній Республіці Конго, де бойові дії завдали значних інфраструктурних втрат, реалізація репараційних ініціатив була уповільненою або переривалася через політичні кризи[10]. Це вказує на необхідність поєднання репарацій з реформами систем державного управління.

Загалом, економічні аспекти репарацій становлять критичний чинник успішного відновлення суспільств що були спотворенні військовими діями. Вони повинні бути адаптовані до національного контексту, базуватися на міжнародному досвіді та бути підтримані сильною політичною волею й координацією з боку донорів і місцевих громад.

2.3. Соціальні наслідки репарацій: міграційні процеси та повернення біженців

Соціальні наслідки репарацій у постконфліктних регіонах охоплюють широкий спектр впливів, серед яких особливу увагу привертають міграційні процеси та перспективи повернення біженців і внутрішньо переміщених осіб. Репараційні механізми - як матеріальні, так і символічні - безпосередньо впливають на

мотивацію осіб, які залишили свої домівки внаслідок воєн, геноцидів або етнічних чисток, повертатися до рідних місць, відновлювати життєвий простір і інтегруватися у нову соціальну реальність.

У країнах, що зазнали масштабних конфліктів, наприклад Руанда, Південний Судан, Боснія і Герцеговина чи Косово, відновлення життєвого середовища для повернення стало ключовим завданням після завершення бойових дій. Репарації відіграють тут роль важливого стимулу: їхнє призначення не обмежується лише компенсацією за майнові втрати, а включає створення умов для безпечного, гідного й сталого повернення. Соціальні репарації у вигляді доступу до медичної допомоги, освіти, житла, працевлаштування та правового захисту стають основою для довготривалого миру в суспільствах, які пережили насильство[11].

У випадку з Боснією та Герцеговиною, програми відшкодування, зокрема повернення власності, виплати компенсацій родинам жертв і підтримка інфраструктурних проєктів на місцях сприяли поступовому поверненню частини біженців. Водночас значна частина населення залишилася в еміграції, що вказує на складність репатріації в умовах відсутності довіри до державних структур, етнічної напруги та економічної нестабільності. Таким чином, репарації мають бути комплексними й супроводжуватись іншими елементами державної політики - гарантіями безпеки, недопущенням повторного насильства, розширенням соціальних послуг.

Аналогічна динаміка простежується у Руанді після геноциду 1994 року. За підтримки міжнародної спільноти держава впроваджувала політику примирення, яка включала і відновлювальні заходи. Репараційні програми тут тісно перепліталися з діяльністю народних судів «гачача», що дозволило з одного боку - встановити правду, а з іншого - сприяти поверненню до спільного життя у змішаних громадах. Багато біженців, особливо з Уганди та Танзанії, повернулися до Руанди за умови отримання доступу до землі, житла, а також участі у програмах соціального відновлення[12].

Важливим прикладом на сучасному етапі є Україна, де після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році понад 6 мільйонів людей стали біженцями або внутрішньо переміщеними особами. Повернення значної частини населення залежить не лише від безпекової ситуації, але й від наявності справедливого механізму репарацій: компенсацій за зруйноване житло, втрати бізнесу, загиблих родичів тощо. В українському контексті на перше місце виходить цифровізація процесів - запуск державного сервісу «Відновлення» для фіксації руйнувань і оформлення заявок на компенсацію. Хоча це поки не є повноцінною репараційною системою, закладені механізми свідчать про початок формування нової моделі відновлення, орієнтованої на повернення громадян до мирного життя.

Отже, соціальні репарації виступають критично важливим фактором регулювання міграційних потоків після конфліктів. Їх наявність чи відсутність безпосередньо впливає на рішення біженців про повернення або інтеграцію в інших державах. Найуспішнішими є ті моделі, де репараційні заходи є частиною комплексної політики відновлення з гарантіями безпеки, інституційною підтримкою та правовим супроводом. Без цього повернення ризикує стати несталим, а наслідки конфлікту - хронічними.

2.4. Роль міжнародних організацій у контролі та реалізації репарацій

Міжнародні організації відіграють ключову роль у процесах контролю та реалізації репарацій у постконфліктних регіонах. Їхня діяльність охоплює моніторинг виконання зобов'язань, надання технічної та фінансової допомоги, а також сприяння у відновленні інфраструктури та забезпеченні правосуддя для постраждалих.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціалізовані агенції, зокрема Програма розвитку ООН (ПРООН) та Управління Верховного комісара ООН з прав людини, активно залучені до процесів відновлення постконфліктних територій. Вони надають експертну підтримку у розробці стратегій репарацій,

забезпечують моніторинг дотримання міжнародних стандартів та сприяють залученню фінансових ресурсів для реалізації програм відновлення [13].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) також відіграє важливу роль у контролі за дотриманням прав людини та міжнародного гуманітарного права в постконфліктних регіонах. Її місії спостереження фіксують порушення, що можуть стати підставою для надання репарацій постраждалим сторонам[14].

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) зосереджується на наданні гуманітарної допомоги та захисті жертв збройних конфліктів. Його діяльність включає документування порушень, що є важливими для подальшого процесу репарацій, а також сприяння у відновленні життєво важливої інфраструктури[15].

Крім того, міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, надають фінансову підтримку для реалізації програм відновлення та розвитку в регіонах постраждалих від війни. Вони сприяють мобілізації ресурсів та забезпечують контроль за ефективним використанням коштів[16].

Таким чином, міжнародні організації є невід'ємною складовою процесу реалізації репарацій у постконфліктних регіонах, забезпечуючи координацію дій, моніторинг виконання зобов'язань та надання необхідної підтримки для відновлення миру та стабільності.

2.5. Репарації як інструмент регіональної стабільності або нових конфліктів

Репарації в постконфліктних регіонах можуть виступати як каталізатором стабілізації, так і джерелом нових напружень. Їхній вплив залежить від способу реалізації, сприйняття зацікавленими сторонами та загального геополітичного контексту. Історичний досвід свідчить, що репарації здатні сприяти

відновленню довіри між сторонами конфлікту та забезпеченню справедливості. Так, після Другої світової війни репарації стали частиною процесу відновлення та стабілізації в Європі. Проте у випадках, коли репарації сприймаються як несправедливі або нав'язані, вони можуть поглибити розбіжності й навіть стати джерелом нових конфліктів.

У сучасному контексті, особливо в умовах російсько-української війни, питання репарацій набуває особливої актуальності. Відшкодування збитків, завданих агресією, розглядається як необхідний крок до відновлення справедливості та забезпечення довготривалої безпеки в регіоні. Водночас реалізація репараційних механізмів вимагає чіткого міжнародного правового підґрунтя, широкої підтримки з боку міжнародної спільноти та комплексного бачення післявоєнного відновлення. Репарації мають не лише економічне, а й символічне значення - вони можуть слугувати визнанням відповідальності за завдану шкоду та сприяти процесу примирення. Проте за відсутності діалогу й врахування інтересів усіх сторін, репарації можуть бути сприйняті як інструмент політичного тиску, що лише ускладнить процес мирного врегулювання.

Успішні приклади реалізації репарацій демонструють їхню здатність сприяти примиренню, реінтеграції та відновленню довіри в суспільстві. У Східному Тиморі після конфлікту 1999 року Комісія з повернення біженців, встановлення істини та примирення (CAVR) поєднала традиційні механізми правосуддя із фасилітованими слуханнями [17]. Колишні міліціанти визнавали свою провину, уклали угоди про виконання громадських робіт та виплату компенсацій, що сприяло їхній реінтеграції в громади. У Колумбії в межах перехідного правосуддя екскомбатанти, які не вчинили тяжких злочинів, були залучені до відбудови соціальної інфраструктури - шкіл і об'єктів комунального призначення - у регіонах, де вони раніше воювали. Це не лише зміцнило соціальні зв'язки, а й сприяло зниженню рівня недовіри в суспільстві [18].

Водночас невдало реалізовані репараційні програми можуть мати зворотний ефект. У провінції Ачех в Індонезії програма Aceh Reintegration Authority (BRA) передбачала реінтеграцію колишніх бійців, але зосередилася переважно на грошових виплатах, замість обіцяного виділення земельних ділянок. Це викликало обурення серед жертв конфлікту та породило недовіру до уряду[19]. У випадку України, в умовах триваючого збройного конфлікту на сході, експерти зазначають, що реалізація інституційних реформ та компенсація збитків наразі є неможливою без завершення бойових дій. Для ефективного відшкодування збитків та проведення репараційних заходів необхідно чітко оцінити масштаб руйнувань і наслідки війни.

Ефективне впровадження репарацій потребує дотримання кількох ключових умов. По-перше, це має бути комплексний підхід, що передбачає не лише матеріальні компенсації, але й гарантії неповторення злочинів - через інституційні реформи та забезпечення справедливості. По-друге, активна участь постраждалих спільнот у розробці, впровадженні та моніторингу репараційних програм гарантує їхню адресність, прозорість і підзвітність. По-третє, залучення міжнародних партнерів, таких як ООН, ОБСЄ чи інші авторитетні організації, дозволяє дотримуватись міжнародних стандартів та зменшує ризики зловживань, корупції або політичного маніпулювання процесом.

Висновки до розділу 2

З цього можна винести те що репарації можуть бути ефективним інструментом стабілізації та довготривалого миру в постконфліктних регіонах за умови їх належного планування та реалізації з урахуванням локального контексту, потреб постраждалих громад і підтримки міжнародної спільноти.

Геополітичні наслідки репарацій у постконфліктних регіонах мають багатовимірний характер і значною мірою залежать від політичного контексту, форми реалізації та рівня довіри між сторонами. Репарації не є лише

юридичною процедурою - вони виступають інструментом реконфігурації простору, відновлення інфраструктури, формування нової соціальної архітектури та політичної стабільності. Застосування репарацій має можливість змінювати політичні кордони, впливати на адміністративно-територіальний устрій та створювати нові осередки політичного і економічного тяжіння. Водночас, якщо процес реалізується односторонньо або без належного урахування регіональної специфіки, це може спровокувати нові конфлікти або загострення напруження.

Ураховуючи безпрецедентні масштаби руйнувань в Україні через російську агресію, репарації тут сприймаються не просто як спосіб компенсації, а як ключовий стратегічний інструмент для відновлення державності, повернення внутрішньо переміщеного населення, стимулювання економічного розвитку та зміцнення національної єдності. Аналіз досвіду інших країн свідчить, що поєднання матеріальних відшкодувань, соціальних програм і символічних жестів є необхідною умовою для досягнення довготривалого миру. Відбудова інфраструктури, повернення біженців та залучення міжнародної підтримки можливі лише за умови прозорого та ефективного адміністрування репараційних механізмів, політичної волі та участі громадськості.

У цьому контексті таблиця [Додаток А] надає порівняльний аналіз основних форм репарацій, цілей, результатів і проблем у низці країн та регіонів Європи та Азії, демонструючи різноманітність ситуацій та викликів. Особлива увага приділена відповідності цих досвідів українським реаліям, що допомагає окреслити потенційні шляхи ефективної реалізації репараційної політики в Україні.

РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ РЕПАРАЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ

3.1. Репарації після Першої світової та Другої світових воєн: політико-географічні наслідки та порівняння

Післявоєнні репарації, накладені на переможені країни після Першої світової війни (1914-1918), мали глибокий економічний та геополітичний вплив на розвиток цих держав у міжвоєнний період. Найяскравішим прикладом є ситуація з Німеччиною, хоча серйозних наслідків зазнали також Угорщина, Австрія, Болгарія та Османська імперія. За умовами Версальського договору 1919 року Німеччина мала виплатити надзвичайно великі репарації - 132 мільярди золотих марок (близько 33 млрд доларів США на той час). Ці виплати включали не лише грошові суми, а й поставки промислового обладнання, вугілля, заліза, сировини та навіть суден. Економічні наслідки для Німеччини були катастрофічними. Зокрема, у 1921-1923 роках виникла гіперінфляція: для покриття зовнішніх зобов'язань уряд почав масово друкувати гроші, що призвело до краху національної валюти - у 1923 році за один долар США давали понад 4 трильйони німецьких марок. Демілітаризація, втрата індустріальних регіонів (наприклад Саар і Рур) та зниження промислового виробництва суттєво підірвали економічну базу країни. На цьому тлі загострилися соціальні проблеми, зроста безробіття та бідність, що сприяло радикалізації населення й створенню умов для приходу до влади нацистів. Територіальні втрати (13% довоєнної території), втрата колоній, зниження доступу до ресурсів і посилення націоналістичних настроїв стали каталізаторами антизахідної риторики та реваншистських ідей [20].

Угорщина, згідно з Тріанонським договором 1920 року, втратила понад дві третини своєї довоєнної території, зокрема багаті на ресурси регіони, що підірвало економічний потенціал країни. Розрив з інфраструктурою колишньої Австро-Угорської імперії, втрата ринків збуту, підвищення інфляції та падіння експорту ще більше поглибили економічну кризу. Подібні процеси

спостерігались в Австрії, Болгарії та Османській імперії[21]. Австрія, за Сен-Жерменським договором 1919 року, втратила промислові регіони й стала залежною від зовнішньої фінансової допомоги, зокрема за підтримки Ліги Націй (плани 1922-1923 років) [22]. Болгарія за Нейїським договором 1919 року зазнала територіальних втрат, обмежень на армію та репарацій, що спричинило її боргову залежність від західних держав [23]. Османська імперія після Севрського договору 1920 року фактично припинила існування, а нова Турецька республіка, що постала після війни за незалежність, змогла уникнути частини зобов'язань згідно з Лозаннським договором 1923 року [24].

Таким чином, репарації після Першої світової війни мали такі геополітичні та економічні наслідки: економічна дестабілізація переможених країн, затримка їхнього відновлення, зростання радикальних рухів через соціально-економічну кризу, порушення регіональної економічної рівноваги, а також поширення просторової нерівності - окремі держави втратили доступ до важливих ресурсів, індустріальних центрів або морських комунікацій, що вплинуло на довгострокову геоекономічну стабільність Європи.

Після Другої світової війни (1939-1945) характер репарацій змінився: вони мали складний і багатовекторний вплив як на економіку, так і на просторову організацію та геополітичну орієнтацію країн-переможених [25]. Особливо помітним є приклад Німеччини, яка знову зазнала територіальних і матеріальних втрат. Згідно з рішеннями Потсдамської конференції 1945 року, союзники (СРСР, США, Велика Британія, Франція) почали демонтаж німецьких промислових потужностей, особливо в радянській зоні окупації. СРСР отримав репарації обсягом приблизно 10 мільярдів доларів США в натуральному еквіваленті (обладнання, сировина, транспортні засоби, праця німців). У східній частині країни (майбутня НДР) це спричинило деіндустріалізацію в 1945-1949 роках, що істотно гальмувало економічне відновлення. Натомість у західних зонах (майбутня ФРН) після короткочасних

репарацій США запровадили план Маршалла, який радикально змінив підхід - замість покарання надавалась фінансова допомога для модернізації та економічного підйому, що призвело до так званого «економічного дива».

Інші країни, такі як Угорщина, Румунія, Болгарія та Фінляндія, згідно з Паризькими мирними договорами 1947 року, зобов'язані були сплачувати репарації переважно СРСР та його союзникам. Угорщина, наприклад, постачала продукцію (судна, сільгосптехніку, машини), що переорієнтувало її промисловість на потреби радянського блоку. Румунія, яка сплачувала нафту, зерно та промислову продукцію, втратила частину економічного суверенітету. Болгарія перебудовувала власну промислову базу для виконання репараційних зобов'язань, що позначилося на економічній географії регіону. Цікавою є ситуація Фінляндії, яка, на відміну від інших, швидко й чітко виконала зобов'язання, що дозволило їй модернізувати суднобудування, металургію та машинобудування, сформувавши конкурентоспроможну промислову основу для подальшого розвитку[26].

Геоелекономічні наслідки репарацій у повоєнний період включали формування нових промислових осередків у країнах, що здійснювали постачання в натуральній формі, зміну логістичних та енергетичних потоків (розбудова портів, залізниць), грошову нестабільність у країнах Центральної Європи через інфляційний тиск і дефіцити бюджету. У той же час негативний досвід репарацій першої половини ХХ століття стимулював формування альтернативних підходів. У Західній Європі з'явилися ідеї економічної інтеграції - зокрема, Європейська спільнота вугілля та сталі (1951) була створена як інституційна відповідь на необхідність запобігання новим війнам через кооперацію, а не конфіскації. У цьому ж руслі план Маршалла (1948-1952) став ефективним засобом відбудови Західної Європи: замість репресивних механізмів країни отримали фінансову допомогу, яка сприяла модернізації та зміцненню міжнародної співпраці [27].

Загалом підходи до репарацій після Першої та Другої світових війн суттєво відрізнялися. Якщо після Першої війни домінувала логіка покарання та ослаблення противника, що призвело до економічної дестабілізації та сприяло новій війні, то після 1945 року більшість заходів, особливо з боку США, були спрямовані на стабілізацію, відновлення та інтеграцію. У центрі зміни парадигми - від «руйнації» до «економічного партнерства» - лежало усвідомлення того, що тривалий мир потребує не тільки безпеки, а й економічного добробуту.

3.2. Югославські війни та їх репараційні наслідки

Після розпаду Югославії у 1990-х роках Балкани пережили серію збройних конфліктів, що призвели до значних людських і матеріальних втрат. Розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія на початку 1990-х років спричинив низку кривавих збройних конфліктів, які охопили Боснію і Герцеговину, Хорватію, Косово, Сербію, а також інші регіони колишньої федерації. Ці конфлікти, відомі як югославські війни, супроводжувалися масовими порушеннями прав людини, етнічними чистками, руйнуванням інфраструктури та величезними людськими втратами. В умовах післявоєнного врегулювання особливу роль відігравали репарації - як у матеріальному, так і в символічному вимірах, - що мали сприяти стабілізації регіону та формуванню нових державних кордонів.

Зокрема, війна в Боснії і Герцеговині (1992-1995) спричинила загибель понад 100 тисяч осіб і завдала економічних збитків на суму від \$50 до \$70 мільярдів, що в 15-20 разів перевищувало ВВП країни у 1996 році [28].

У відповідь на ці події міжнародна спільнота, включаючи Європейський Союз, Світовий банк та інші донори, ініціювала програми відновлення та реконструкції. Ці програми передбачали фінансування інфраструктурних

проектів, реформування державного управління та підтримку соціальної згуртованості.

Після завершення воєнних дій були укладені мирні угоди, які визначали нові державні кордони та створювали механізми примирення. Одним із ключових прикладів є Дейтонська угода 1995 року, яка поклала край війні в Боснії і Герцеговині. Вона не лише легітимізувала територіальний поділ країни на Федерацію Боснії і Герцеговини та Республіку Сербську, але й передбачала процес відновлення зруйнованих регіонів, повернення біженців та компенсацію за втрачене майно. Хоча прямі грошові репарації не стали головним інструментом врегулювання, сама угода мала ознаки компенсаторної політики через механізми повернення прав власності, відновлення інфраструктури та правосуддя через Міжнародний трибунал у Гаазі [29].

Іншим прикладом стала ситуація в Косово, де після збройного конфлікту 1998-1999 років та інтервенції НАТО постала потреба відновлення зруйнованого регіону. Створення Тимчасової місії ООН у Косово (UNMIK) передбачало не лише адміністративне управління територією, але й реалізацію програм відновлення, компенсації постраждалим громадам та реконструкції інфраструктури. Хоча Сербія не визнала незалежність Косово, міжнародне співтовариство через донорську допомогу здійснювало фактичну "репарацію" в матеріальному сенсі для стабілізації регіону. Механізми перехідного правосуддя також виступали формою символічних репарацій. Робота Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (ICTY) стала важливою складовою визнання відповідальності за злочини, вчинені під час конфліктів. Засудження військових та політичних лідерів (зокрема Радована Караджича, Ратко Младича, Слободана Мілошевича) було символічним визнанням провини й частково відповідало запитам постраждалих громад на справедливість.

Однак реалізація репарацій у регіоні зустріла низку труднощів. У багатьох випадках етнічні громади не отримали належної компенсації, що посилювало міжетнічну напругу. Відсутність комплексної репараційної політики та політична поляризація заважали досягненню сталого миру. Наприклад, у Хорватії численні сербські біженці не змогли повернути своє майно, а в Боснії процес повернення переміщених осіб і компенсації був надто повільним і формальним.

Важливою проблемою залишалася відсутність офіційних репарацій з боку Сербії [Додаток Б], яку багато хто вважав стороною, що несе основну відповідальність за агресію. Попри міжнародний тиск, жодної масштабної репараційної програми не було реалізовано, що вплинуло на рівень примирення між державами колишньої Югославії.

Репарації після розпаду Югославії стали важливою частиною процесу відновлення, примирення та формування нових державних кордонів на Балканах. Ці механізми, що включали як матеріальні, так і символічні аспекти, мали значний вплив на стабілізацію регіону та інтеграцію новоутворених держав у міжнародну спільноту [30].

Матеріальні компенсації включали відновлення зруйнованої інфраструктури, житлового фонду та промислових об'єктів. Наприклад, у Боснії і Герцеговині за підтримки міжнародних організацій було реалізовано Програму пріоритетної реконструкції та відновлення, яка передбачала 5,1 мільярда доларів зовнішнього фінансування протягом кількох років після завершення війни. Ці заходи включали визнання відповідальності за воєнні злочини, вибачення та інші форми морального відшкодування. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) відіграв важливу роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права.

Реформування державних інституцій, зокрема системи правосуддя та правоохоронних органів, було спрямоване на запобігання повторенню конфліктів. У Хорватії, наприклад, реалізовувався «Проект соціально-економічного відновлення» (CSERP), який включав інвестиції в громади, інституційний розвиток та розмінування територій [31].

Незважаючи на досягнення у сфері відновлення та примирення, країни колишньої Югославії продовжують стикатися з низкою викликів. Етнічні напруження, політична нестабільність та економічні труднощі залишаються актуальними проблемами. Зокрема, в Боснії і Герцеговині триває боротьба за національну ідентичність та самовизначення, що іноді призводить до політичних криз. Крім того, процес європейської інтеграції для деяких країн регіону ускладнюється через необхідність вирішення питань, пов'язаних з воєнними злочинами та забезпеченням правосуддя. Наприклад, Сербія та Боснія і Герцеговина повинні були співпрацювати з МТКЮ як умову для просування на шляху до членства в ЄС [32].

Репарації після розпаду Югославії відіграли важливу роль у процесі відновлення та примирення на Балканах. Завдяки міжнародній підтримці та реалізації комплексних програм вдалося досягти певного рівня стабільності та сприяти інтеграції новоутворених держав у міжнародну спільноту. Проте, для забезпечення довготривалого миру та розвитку необхідно продовжувати зусилля у сфері інституційних реформ, подолання етнічних напружень та забезпечення справедливості для всіх постраждалих сторін.

3.3. Африканські конфлікти: репарації як засіб постколоніального відновлення

Після завершення колоніального панування в Африці, багато країн континенту зіткнулися з необхідністю відновлення справедливості та подолання наслідків багатовікового гноблення. У цьому контексті репарації стали важливою частиною постколоніального відновлення, спрямованим на компенсацію за

завдану шкоду та сприяння соціально-економічному розвитку. Колоніальна експлуатація призвела до значних змін у соціальній та економічній структурах африканських суспільств. Європейські держави, зокрема Велика Британія, Франція та Бельгія, встановили контроль над великими територіями, використовуючи місцеве населення для видобутку ресурсів та сільськогосподарського виробництва. Це супроводжувалося насильницьким переселенням, примусовою працею та руйнуванням традиційних форм господарювання. Після здобуття незалежності африканські країни успадкували економіки, орієнтовані на експорт сировини, що ускладнювало їхній розвиток та робило залежними від колишніх метрополій. Це явище отримало назву неокolonіалізму, коли формальна незалежність не супроводжувалася реальним економічним суверенітетом. У відповідь на ці виклики, африканські держави та громадські організації почали вимагати репарацій як засобу відновлення історичної справедливості. Ці вимоги включають фінансові компенсації, повернення культурних цінностей, інвестиції в інфраструктуру та освіту. Наприклад, Демократична Республіка Конго понад 20 років чекала на рішення про репарації за злочини, скоєні під час колоніального правління. Репарації також розглядаються як інструмент зміцнення національної ідентичності та подолання соціальних розділень, спричинених колоніальним минулим. Вони сприяють формуванню нових історичних наративів, які визнають страждання та боротьбу африканських народів за свободу.

Після здобуття незалежності в середині ХХ століття багато африканських країн зіткнулися з необхідністю подолання наслідків колоніального панування. Ці наслідки включали економічну залежність, соціальні нерівності та політичну нестабільність. У цьому контексті репарації розглядаються як інструмент відновлення історичної справедливості та засіб стимулювання сталого розвитку. Колоніальна експлуатація призвела до значних змін у соціальній та економічній структурах африканських суспільств. Європейські держави, зокрема Велика Британія, Франція та Бельгія, встановили контроль над

великими територіями, використовуючи місцеве населення для видобутку ресурсів та сільськогосподарського виробництва. Це супроводжувалося насильницьким переселенням, примусовою працею та руйнуванням традиційних форм господарювання.

Після здобуття незалежності африканські країни успадкували економіки, орієнтовані на експорт сировини, що ускладнювало їхній розвиток та робило залежними від колишніх метрополій. Це явище отримало назву неокolonіалізму, коли формальна незалежність не супроводжувалася реальним економічним суверенітетом. У відповідь на ці виклики, африканські держави та громадські організації почали вимагати репарацій як засобу відновлення історичної справедливості. Ці вимоги включають фінансові компенсації, повернення культурних цінностей, інвестиції в інфраструктуру та освіту.

У Південній Африці після завершення апартеїду було створено Комісію з правди та примирення (Truth and Reconciliation Commission), яка рекомендувала виплату репарацій жертвам расової дискримінації. Ці заходи включали як грошові компенсації, так і програми соціального забезпечення, медичної допомоги та офіційні вибачення від уряду. Проте реалізація цих рекомендацій стикнулася з фінансовими та політичними труднощами, що обмежило їхній реальний вплив на зменшення соціальних нерівностей.

Важливою подією стало визнання в 2021 році Німеччиною геноциду, скоєного під час колоніального правління в Намібії, та її згода надати фінансову допомогу у розмірі 1,1 мільярда євро протягом 30 років. Хоча угода передбачає інвестиції у розвиток постраждалих регіонів, вона викликала критику за відсутність прямої компенсації жертвам та їхнім нащадкам.

Гана та Сенегал, зокрема, активно виступають за повернення культурних цінностей, вивезених під час колоніального періоду. У 2025 році Африканський союз оголосив рік «Справедливості для африканців та людей африканського

походження через репарації», що підкреслює важливість культурної реституції як форми постколоніального відновлення. Ці країни також співпрацюють з Карибським співтовариством (CARICOM) задля координації вимог репарацій до колишніх колоніальних держав [33].

Демократична Республіка Конго продовжує вимагати від Бельгії визнання колоніальних злочинів і реальних компенсацій. Попри те, що Бельгія офіційно визнала свою історичну відповідальність, конкретні кроки щодо надання репарацій залишаються обмеженими. Громадянське суспільство ДРК наполягає на справедливому врегулюванні цього питання, включно з фінансовими компенсаціями, поверненням вивезених цінностей та інституційною підтримкою [34].

Важливо також зазначити роль Африканського союзу у глобалізації вимог щодо репарацій. У партнерстві з ООН та міжнародними неурядовими організаціями Африканський союз розробляє правові механізми та створює платформи для діалогу з колишніми колоніальними державами. Стратегія включає дипломатичний тиск, міжнародні конференції та ініціативи щодо створення глобального фонду для компенсацій постраждалим спільнотам.

Репарації в африканському контексті є не лише фінансовим відшкодуванням, але й важливим елементом формування колективної пам'яті, національної ідентичності та подолання історичних травм. Вони мають можливість сприяти побудові більш справедливих, інклюзивних і стійких суспільств у постколоніальному світі.

Хоч репарації мають на меті виправити історичну несправедливість, у контексті африканських постколоніальних держав ефективність їхнього впровадження часто знижується через структурні проблеми, зокрема - високий рівень корупції. Багато африканських країн, які отримали або вимагають репарацій, мають слабкі інституції, недостатній громадський контроль, а також практикують авторитарні або напівавторитарні форми управління. У результаті

навіть найблагородніші ініціативи щодо виплати компенсацій чи реалізації програм розвитку втрачають свій первинний зміст і не досягають реципієнтів.

Наприклад, у Південній Африці Комісія з правди та примирення рекомендувала не лише фінансові компенсації, а й створення соціальних програм для постраждалих громад. Проте вже у 2003 році багато громадських організацій та жертв апартеїду висловили розчарування, оскільки одноразова допомога від держави в розмірі 30 тисяч рандів (приблизно 4 тис. доларів США на той час) була сприйнята як формальний жест, а не як системна репараційна політика. Причини такого обмеженого впливу крилися у недостатньому фінансуванні, корупції на рівні місцевих органів влади та слабкому механізмі звітності щодо використання коштів [35].

У випадку Намібії, попри домовленості з Німеччиною про надання 1,1 млрд євро допомоги, частина місцевих етнічних груп - зокрема гереро та нама - заявили, що їх не залучали до переговорного процесу, а уряд розпорядився коштами без широкої громадської консультації. Це викликало хвилю протестів і поставило під сумнів прозорість розподілу допомоги. Прозорість використання репараційних коштів залишається серйозною проблемою у країнах з низьким рівнем індексу сприйняття корупції за даними Transparency International. У Демократичній Республіці Конго уряд неодноразово звертався до Бельгії з вимогами щодо репарацій, проте в самій країні відсутня належна інституційна база для управління такими ресурсами. Навіть міжнародна допомога, надана Конго, часто ставала об'єктом зловживань та не доходила до постраждалих громад[36]. Це створює ситуацію, в якій навіть гіпотетичні репарації можуть бути спрямовані не на відновлення справедливості, а на збагачення вузького політичного кола.

Найбільшою загрозою ефективності репарацій у постколоніальному Африканському контексті є саме відсутність прозорих механізмів контролю за використанням ресурсів. Репараційні програми потребують не лише політичної

волі з боку донорів, а й наявності ефективного громадського сектора, незалежного аудиту, прозорості тендерних процедур та активної участі громадянського суспільства. Сучасні міжнародні підходи до надання допомоги, зокрема через інституції ООН чи Африканський банк розвитку, починають враховувати ці ризики. Наприклад, деякі програми впроваджуються безпосередньо на місцях через міжнародні або місцеві неурядові організації, минаючи корумповані державні структури. Проте така стратегія не завжди забезпечує стійкість, оскільки не усуває першопричини проблем - слабкість державного управління.

Таким чином, ефективність репарацій як інструменту постколоніального відновлення значною мірою залежить не тільки від волі колишніх колоніальних держав, а й від здатності самих африканських країн прозоро управляти отриманими ресурсами. Репарації можуть бути потужним засобом подолання історичної несправедливості лише за умов належного інституційного забезпечення, прозорості та залучення громадян до контролю над їх реалізацією.

У XXI столітті Африка продовжує стикатися з новими хвилями внутрішніх і міжетнічних конфліктів, які супроводжуються масовими порушеннями прав людини, руйнуванням інфраструктури та глибокими гуманітарними кризами. Відтак питання репарацій набуває нового виміру: воно стосується не лише постколоніального відновлення, а й відшкодування збитків, завданих унаслідок збройних протистоянь останніх десятиліть. Репарації у цих умовах стають інструментом не лише історичної справедливості, а й засобом примирення, реінтеграції та стабілізації.

Одним із прикладів є ситуація в Південному Судані - державі, яка постала у 2011 році, але вже з 2013 року занурилася у громадянську війну. Після підписання мирної угоди у 2018 році в рамках створення перехідного уряду передбачалося впровадження механізмів правосуддя перехідного періоду,

включаючи репарації жертвам воєнних злочинів і масових вбивств. Однак через політичні суперечності й обмеженість ресурсів цей процес залишається уповільненим. Водночас міжнародні донори наполягають на створенні незалежного фонду репарацій під контролем міжнародних партнерів та громадських організацій, щоб уникнути зловживань.

У Центральноафриканській Республіці після десятиліть конфліктів між мусульманськими й християнськими угрупованнями були створені спеціальні суди з розслідування воєнних злочинів та запущено програму надання компенсацій цивільному населенню. Зокрема, в рамках Міжнародного кримінального суду було визнано право жертв конфлікту на репарації у формі фінансової допомоги, реабілітаційних програм і колективних ініціатив з відбудови. Але, як і в інших країнах, обмеженість державного бюджету та відсутність стабільного уряду ускладнюють реалізацію цих заходів [37].

Схожа ситуація простежується в регіоні Великих Африканських озер, зокрема в Демократичній Республіці Конго, де збройні конфлікти тривають з 1990-х років. Жертви сексуального насильства, етнічних чисток та збройних нападів вимагають як персональних, так і колективних репарацій. Деякі ініціативи вже реалізуються - наприклад, Центр Панзі, заснований нобелівським лауреатом Денісом Муквеге, пропонує медичну, психологічну та юридичну допомогу постраждалим жінкам. Частина цих програм фінансується за рахунок міжнародних партнерів - ООН, ЄС, Норвегії, Канади. Але все ще бракує системного національного механізму репарацій, що засвідчує потребу у законодавчих змінах і створенні відповідних державних інституцій [38].

У Сомалі, де конфлікт триває з 1990-х років, національного механізму репарацій фактично не існує. Основна відповідальність покладена на міжнародні агентства, які здійснюють грошову або натуральну допомогу переміщеним особам. Через відсутність сильної центральної влади, процес репарацій є спорадичним і нерівномірним. Окремі громади, зокрема кланові

об'єднання, намагаються відновити баланс через традиційні механізми примирення, однак такі практики не завжди відповідають міжнародним стандартам прав людини [39].

Таким чином, репарації як у сучасних африканських конфліктах, так і в історичному постколоніальному контексті, залишаються малореалізованим потенціалом. Попри прогрес у формулюванні політичних декларацій і визнанні права жертв на відшкодування, фактичне втілення цих норм натрапляє на численні бар'єри - від корупції та політичної нестабільності до нестачі фахівців і ресурсів. Наявність репараційних механізмів має й геополітичне значення: вона сприяє легітимації урядів, зміцненню міжнародної довіри та залученню гуманітарної допомоги. Для ефективного функціонування цих механізмів потрібне не лише політичне лідерство всередині країн, а й підтримка з боку міжнародної спільноти, яка здатна гарантувати дотримання стандартів прозорості, справедливості та соціального включення. У системі міжнародних репарацій важливе місце посідає механізм ресурсних репарацій - відшкодування збитків шляхом передачі або експлуатації природних ресурсів постраждалої держави або від імені агресора. Така форма розрахунку виникає в умовах, коли грошові виплати є неможливими або недостатніми через економічну кризу, зруйновану фінансову систему або цілковиту неспроможність держави-агресора здійснювати грошові зобов'язання. Історично ресурсні репарації застосовувалися як засіб компенсації після великих війн. Після Першої світової війни, згідно з умовами Версальського договору 1919 року, Німеччина повинна була постачати країнам-переможцям вугілля, хімічну продукцію, залізо та інші види сировини. Така форма репарацій розглядалася як спосіб відновлення зруйнованих економік Франції та Бельгії без використання прямих грошових транзакцій. Подібна практика повторилася після Другої світової війни, коли СРСР отримував з окупованої Німеччини великі обсяги технічного обладнання, сировини та готової продукції. У сучасних умовах ресурсні репарації набули нової

актуальності в країнах Африки та Близького Сходу. Вони можуть набирати форми концесій на видобуток природних ресурсів (нафта, газ, алмази, золото тощо) на користь країн або компаній, які беруть участь у фінансуванні відновлення. У випадку Судану, після збройного конфлікту між Північчю і Півднем, було досягнуто угод щодо розподілу прибутків від видобутку нафти як елементу компенсаційного балансу між сторонами. Подібні механізми були застосовані у Ліберії, де контроль над алмазними родовищами передавався під міжнародне управління у межах Програми ООН з метою відшкодування наслідків громадянської війни [40].

Ресурсні репарації також можуть здійснюватися у формі «натуральних» виплат - постачання електроенергії, палива або інших ресурсів до сусідніх країн як компенсації за завдану шкоду. Такі форми зазвичай регулюються міжнародними договорами, погодженими в рамках мирних переговорів або арбітражних рішень. Основна перевага ресурсних репарацій полягає у їхній швидкій реалізованості, оскільки ресурси часто є доступними на місці та не потребують значної бюрократичної процедури оцінювання. Водночас, у разі неправильної реалізації, такі репарації можуть поглиблювати соціальну нерівність, спричиняти корупційні схеми або перетворюватися на форму економічного неокolonіалізму.

Критики ресурсних репарацій наголошують на ризику їх перетворення на інструмент експлуатації економіки. У багатьох африканських країнах, зокрема в ДР Конго, після завершення активної фази бойових дій, міжнародні корпорації отримували вигідні контракти на розробку ресурсів без прозорих механізмів обліку репарацій. У таких випадках прибуток не використовувався для потреб місцевих громад або реконструкції, що суперечило принципу справедливості, закладеному в репараційну політику[41].

Таким чином, ресурсні репарації є важливим, але зазвичай суперечливим інструментом відновлення. Їх ефективність залежить від прозорості угод,

справедливого розподілу прибутків, участі громадянського суспільства в контролі за виконанням домовленостей та міжнародного моніторингу. З огляду на це, ресурсні репарації повинні застосовуватися обережно, у рамках комплексної стратегії, що передбачає інституційне посилення постраждалих країн.

3.4. Сучасні геополітичні виклики у процесах виплати репарацій. Досвід країн Глобального Півдня

У XXI столітті виплата репарацій стикається з низкою нових геополітичних викликів, які ускладнюють реалізацію рішень про компенсації у постконфліктних регіонах. Зміна природи воєнних конфліктів, посилення багатополлярності у міжнародній політиці, інституційна слабкість міжнародних органів, а також конкуренція між глобальними гравцями створюють напруження у спробах забезпечити справедливе відшкодування збитків. Однією з ключових і системних проблем сучасної репараційної політики є відсутність ефективного міжнародного механізму, здатного забезпечити примусове виконання рішень про репарації. Хоча норми міжнародного права, зокрема Статут ООН, Женевські конвенції, Гаазькі правила та Римський статут, передбачають відповідальність держав і окремих суб'єктів за завдану шкоду, практика реалізації репараційних зобов'язань залишається надзвичайно обмеженою[42]. Причиною цього є поєднання корупції, правових прогалин та браку інституційного впливу в органів міжнародного правосуддя.

У багатьох випадках держави, які визнаються відповідальними за агресію, етнічні чистки, геноцид або масштабні порушення міжнародного гуманітарного права, уникають відповідальності через складні дипломатичні механізми. Вони використовують інструменти впливу в міждержавних інституціях, таких як Рада Безпеки ООН, де наявність права вето у постійних членів дає змогу блокувати будь-яке рішення, що суперечить їхнім інтересам або інтересам союзників. Таким чином, навіть за наявності очевидних фактів воєнних

злочинів або актів агресії, постраждалі сторони не завжди можуть домогтися справедливого відшкодування збитків. Особливо виразною ця проблема постає у випадках так званих «історичних» репарацій, тобто вимог до держав, які здійснювали колоніальне поневолення, масове поневолення населення, грабіж природних ресурсів або інші форми системного насильства протягом XIX-XX століть. Країни Африки, Карибського басейну, Південної Азії й Близького Сходу неодноразово порушували питання про репарації за колоніальне гноблення, вивезення культурних цінностей, насильницьке переселення населення, знищення етнічної ідентичності та економічну експлуатацію. Однак у більшості випадків ці претензії залишалися без офіційного визнання або конкретних компенсацій з боку колишніх метрополій.

Зокрема, неодноразові звернення з боку урядів Кенії, Намібії, Демократичної Республіки Конго, Індії та Ямайки до колишніх колонізаторів (Британії, Німеччини, Франції, Бельгії) щодо необхідності надання матеріальних компенсацій або повернення вивезених культурних цінностей зустрічають дипломатичну відмову або обмежуються декларативними жєстами, які не мають юридичної сили. У відповідь на такі звернення часто озвучуються контраргументи про «історичну складність» питань, недоцільність перегляду колоніальної спадщини у правовому полі або про «символічний характер» відповідальності, що нівелює суть репарацій як інструменту реального відновлення справедливості.

Іншою формою уникнення відповідальності є переміщення фокусу з репарацій на гуманітарну допомогу або програми розвитку. Такі підходи дозволяють агресорам або колишнім колонізаторам уникати прямих фінансових виплат, замінюючи їх проектами, які декларуються як «підтримка сталого розвитку» або «партнерство заради прогресу». При цьому втрачається принципова відмінність між гуманітарною допомогою і репараціями - адже останні передбачають визнання провини, юридичну відповідальність і конкретні

зобов'язання перед постраждалою стороною. Наслідком такої ситуації є глибоке розчарування у міжнародних механізмах справедливості, зниження довіри до інституцій, що покликані забезпечити правовий порядок у світі, і зростання політичного радикалізму у постраждалих регіонах. Брак реального відшкодування змушує країни, які зазнали колоніального чи воєнного гніту, шукати альтернативні засоби відновлення справедливості - від символічних актів до односторонніх дій, зокрема націоналізації майна або замороження активів іноземних держав на своїй території. Таким чином, відсутність універсального та обов'язкового механізму реалізації рішень про репарації є серйозною геополітичною проблемою. Вона підриває засади міжнародного правопорядку та створює ситуацію, у якій політична сила визначає не лише відповідальність, а й саму можливість для жертв конфліктів отримати компенсацію. Вирішення цієї проблеми потребує як реформування інституцій міжнародного права, так і переосмислення ролі справедливості в глобальному політичному процесі.

Варто окремо наголосити на ролі інформаційно-пропагандистських кампаній, які дедалі частіше використовуються державами-агресорами як складова їхньої геополітичної стратегії уникнення репараційної відповідальності. Такі кампанії спрямовані на формування альтернативної версії конфлікту, спотворення історичних фактів, релятивізацію вини або повне її заперечення. Це дозволяє агресору створювати інформаційне поле, у якому репараційні вимоги дискредитуються як політично вмотивовані, несправедливі або навіть загрозливі для міжнародного порядку. У результаті формуються наративи, що легітимізують дії агресора і паралізують міжнародну солідарність із постраждалими сторонами. Особливо небезпечним є те, що подібні інформаційні стратегії реалізуються не лише в межах внутрішнього медіапростору, але й у міжнародному - через дипломатичні канали, участь у міжнародних форумах, використання підконтрольних ЗМІ, соціальних мереж і так званих «аналітичних центрів». Цілеспрямоване поширення дезінформації

про причини конфлікту, масштаб порушень прав людини, роль постраждалої сторони та її нібито «співвідповідальність» за агресію створює ефект «інформаційної сірої зони», в якій важко провести чітке юридичне розмежування між агресором і жертвою [43]. У таких умовах постраждалі країни змушені не лише відстоювати свої позиції в юридичній площині - через міжнародні суди, арбітражі та дипломатичні канали - а й вести постійну інформаційну боротьбу за визнання своєї правоти на глобальному рівні. Це вимагає залучення додаткових ресурсів, координації інформаційної політики, створення власних міжнародних медійних платформ і мереж, здатних транслювати правдиву картину подій. У низці випадків саме інформаційна асиметрія стає ключовою перешкодою на шляху до репарацій: коли міжнародна спільнота не має доступу до достовірної інформації або перебуває під впливом агресивної пропаганди, шанси на реалізацію механізмів справедливого відшкодування значно знижуються.

Додаткову складність становить і те, що така пропаганда часто спирається на постколоніальні та антизахідні наративи, які мають підтримку в частині країн Глобального Півдня [Рисунок А]. Це дозволяє агресорам створювати альянси або принаймні зберігати нейтралітет багатьох держав, що послаблює тиск на них і унеможлиблює ефективну реалізацію міжнародного права [44]. Так, відмова частини держав засуджувати агресію або визнавати право постраждалої сторони на репарації може бути результатом не лише політичного розрахунку, а й успішної роботи інформаційних впливів, які нівелюють поняття агресора як такого. Таким чином, інформаційно-пропагандистський компонент сучасних конфліктів стає важливою складовою боротьби за справедливість. Репарації - це не лише юридичний або політичний інструмент, а й частина боротьби за істину в умовах гібридної війни, де медіа є таким же важливим полем битви, як і дипломатичні переговори чи судові зали.

Попри численні звернення до теми історичних репарацій, у багатьох країнах Африки, Азії та Карибського регіону відсутність внутрішньої злагоди, нестабільність політичних режимів і системна корупція стали головними чинниками, що суттєво ускладнюють сам процес домагання та реалізації компенсацій. Вимоги про репарації часто подаються на рівні декларацій, але не супроводжуються довгостроковою державною стратегією чи чіткою юридичною аргументацією, що знижує їхню легітимність у міжнародному політичному дискурсі. Крім того, в багатьох випадках уряди країн, які заявляють про історичну несправедливість, водночас демонструють неспроможність ефективно управляти власними ресурсами, забезпечити верховенство права чи мінімізувати внутрішньодержавне насильство. Це посилює недовіру з боку потенційних держав-компенсаторів, які вимагають гарантій того, що будь-яка форма репарацій не буде розкрадена, не спричинить ескалації внутрішніх конфліктів і дійсно призведе до відновлення справедливості.

Показовим є приклад Нігерії, яка неодноразово ініціювала вимоги до Великої Британії щодо колоніального періоду, але водночас сама не змогла ефективно контролювати численні фінансові потоки, пов'язані з міжнародною допомогою. Масштабна корупція, слабка судова система та політична нестабільність підірвали спроможність країни обґрунтувати, що вона зможе ефективно використовувати навіть потенційні репараційні механізми[45]. Подібна ситуація спостерігається і в Демократичній Республіці Конго, де відсутність єдиної національної позиції щодо репарацій перетворила це питання на інструмент внутрішньополітичної боротьби[46].

У Карибському басейні, зокрема на Ямайці, попри активні публічні кампанії за репарації, на національному рівні відсутня єдина законодавча база, яка б унормувала механізми їхнього отримання й розподілу. Це дозволяє урядам використовувати тему репарацій переважно як елемент політичної риторики, а

не як інструмент практичної міжнародної співпраці[47]. Водночас не проводяться масштабні внутрішні реформи, які б могли стати доказом готовності до ефективного використання репарацій. Певною мірою проблема репарацій у сучасному світі перетворюється на морально-політичну декларацію, що не підкріплюється ні ефективною дипломатією, ні внутрішніми перетвореннями в самих країнах, які подають вимоги. Колишні колоніальні держави не можуть бути єдиними відповідальними сторонами, коли в багатьох випадках внутрішні політичні еліти Глобального Півдня не зацікавлені в прозорому використанні міжнародної компенсації. Більше того, у деяких країнах будь-яка потенційна репараційна підтримка ризикує стати новим джерелом конфліктів - між регіонами, етнічними групами або політичними силами.

У таких умовах постає необхідність не лише апелювати до історичної справедливості, але й продемонструвати готовність до інституційної відповідальності. Поки в багатьох державах відсутній ефективний механізм розподілу компенсацій, а державне управління залишається під впливом кланових інтересів, вимоги про репарації залишатимуться малоефективними у правовому й дипломатичному сенсі. Іншою глибоко укоріненою проблемою, що перешкоджає справедливому вирішенню питань репарацій, є цілеспрямована підміна понять через дипломатичну трансформацію обов'язкових зобов'язань на добровільну допомогу. Замість визнання юридичної відповідальності за заподіяні шкоди, багато колишніх колоніальних держав або агресорів воліють спрямовувати ресурси на гуманітарні або технічні програми, що подаються як підтримка сталого розвитку. У такому підході ключовим є уникнення політико-правових наслідків: грошові потоки не мають статусу компенсації, не супроводжуються визнанням провини, не закріплюються в обов'язкових міжнародних угодах і не формують прецеденту юридичної відповідальності. Такі ініціативи зручно

подаються як приклади партнерства або «жестів доброї волі», хоча за своєю суттю вони можуть бути реакцією на вимоги про репарації.

У результаті гуманітарні проекти, що фінансуються більш заможними державами, часто супроводжуються політичними умовами або стратегічними обмеженнями, зокрема нав'язуванням зовнішньої політичної орієнтації, впливом на виборчу систему або економічними зобов'язаннями, які формують нову залежність. Це створює парадоксальну ситуацію, за якої країни, які колись зазнали поневолення, знову опиняються в підлеглому становищі - вже в рамках сучасних геоекономічних структур [48]. Заміна репарацій допомогою також має глибокі морально-політичні наслідки. Відсутність механізмів реального визнання провини і юридичного зобов'язання породжує у постраждалих країнах враження, що міжнародна система права не є інструментом відновлення справедливості, а лише служить інтересам сильних держав. Це підриває легітимність таких інституцій, як Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд чи інші органи, які мали б забезпечувати виконання норм міжнародного права. Брак довіри до цих структур сприяє політичному радикалізму, зростанню антизахідних настроїв та поверненню до практик одностороннього перегляду відносин. На практиці це проявляється у тому, що деякі країни, втративши надію на репарації, вдаються до прямих кроків для відновлення контролю над національними ресурсами або до компенсацій через інші засоби. Наприклад, деякі африканські країни заморожують активи колишніх колоніальних держав, націоналізують інфраструктурні об'єкти, що були створені за участю іноземного капіталу, або здійснюють реституцію культурної спадщини через односторонні акти. Такі дії є не лише політичним жестом, а й відповіддю на правову безвихідь, у якій опинилися держави, що не змогли отримати репарації у формальному правовому порядку. Водночас, критично варто оцінити і позицію частини країн Глобального Півдня, які, незважаючи на заявлені вимоги репарацій, самі не демонструють послідовності у питаннях внутрішньої відповідальності. Замість спрямування зовнішньої

допомоги на розбудову інституцій або соціальну справедливість, ресурси часто розчиняються у корупційних схемах, що нівелює будь-яке значення отриманих компенсацій - незалежно від їх форми. Це підсилює аргументи тих країн, що відмовляються від виплати репарацій, апелюючи до неефективності або недоброчесності урядів-реципієнтів.

Таким чином, проблема підміни репарацій гуманітарною допомогою має як зовнішні, так і внутрішні виміри. Зовні - вона дозволяє агресорам і колишнім колонізаторам уникати юридичної відповідальності. Внутрішньо - вона загострює структурні дисбаланси в постраждалих державах, поглиблює соціальну недовіру та зміцнює цикли політичної нестабільності. Усе це робить процес глобального правового відновлення особливо складним і вимагає комплексних механізмів, що поєднують юридичні інструменти з прозорими інституційними реформами в самих постраждалих країнах. У процесі дослідження геополітичних наслідків репарацій у постконфліктних регіонах було виявлено, що репарації є не лише юридичною частиною компенсації за завдану шкоду, а й важливим чинником, що формує просторові, політичні й соціальні трансформації в глобальному масштабі. Їхнє значення виходить за межі фінансових виплат і зачіпає питання справедливості, міжнародного визнання, стабільності й легітимності постконфліктного врегулювання:

- Сутність і трансформація репарацій. Історичний аналіз показав, що підходи до репарацій змінювалися відповідно до політичного ландшафту: від суто фінансових компенсацій після світових воєн до сучасних форм, що включають відновлення прав, повернення культурних цінностей, публічне визнання та інституційні реформи. Водночас відсутність універсального механізму примусового виконання рішень у міжнародному праві ускладнює їх практичну реалізацію.

- Географія репараційних вимог. У сучасному світі найбільш активними у висуненні репараційних претензій є країни Африки, Карибського басейну, Південної Азії та Близького Сходу, які зазнали колоніального панування, воєнної агресії або масових злочинів. Проте геополітична нерівність, асиметрія впливу в міжнародних інституціях та дипломатичні механізми опору з боку держав, що мають бути відповідальними, призводять до ігнорування більшості таких вимог.
- Сучасні виклики у сфері репарацій. Встановлено, що ключовими проблемами залишаються: відсутність дієвих інструментів примусу, маніпуляції із термінами (заміна репарацій гуманітарною допомогою), інформаційно-пропагандистські кампанії, політична нестабільність у постраждалих регіонах, а також внутрішні проблеми управління - корупція, слабкість інституцій, відсутність стратегічного бачення щодо використання отриманих ресурсів.
- Ефективність репарацій. Економічна й соціальна ефективність репарацій залежить від прозорості їх адміністрування, здатності держав реалізувати Проекти відновлення інфраструктури, підтримки біженців, стимулювання економіки. Без внутрішніх реформ репарації часто втрачають свій відновлювальний потенціал.
- Роль репарацій у сучасній геополітиці. Репарації стали ареною не лише юридичної, а й геополітичної боротьби. Для багатьох держав репараційні вимоги - це інструмент не тільки компенсації, а й переосмислення місця в міжнародному порядку, відстоювання суб'єктності та права на справедливість у світі, де вона досі розподіляється нерівномірно.

Висновки до розділу 3

Досвід країн, які зазнали репараційних процесів після Першої та Другої світових війн, а також постконфліктних регіонів, таких як Балкани й

африканські держави, демонструє, що для України ключовим є поєднання юридичних механізмів із чітко сформульованою державною стратегією: необхідно забезпечити міжнародне визнання провини агресора (Росії) через судові рішення, розробити прозору систему адміністрування репарацій, заздалегідь створити інститути громадського контролю, а також уникнути помилок африканських та балканських країн, де компенсаційні ресурси часто розчинялися у корупційних схемах. Україні доцільно також просувати ідеї ресурсних або комбінованих репарацій, адаптованих до міжнародного правового середовища ХХІ століття, та активно включатись у інформаційний супровід своєї позиції, протидіючи пропаганді та маніпуляціям агресора, аби уникнути блокування процесу компенсацій на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РЕПАРАЦІЙ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

4.1. Геополітичні умови формування репараційної політики щодо Російської Федерації

Формування репараційної політики щодо Російської Федерації відбувається в умовах глибокої трансформації сучасного геополітичного середовища, що супроводжується переосмисленням принципів міжнародної відповідальності, а також зміщенням акцентів у світовій системі безпеки. На відміну від класичних прикладів ХХ століття, в яких репарації були результатом завершення війни та підписання мирних договорів, сучасна практика формування механізмів відповідальності Росії за шкоду, заподіяну Україні, відбувається ще в умовах активної фази збройного конфлікту. Це зумовлює особливу геополітичну динаміку процесу, в якій ключову роль відіграють міжнародна солідарність, прецедентна дипломатія та інструменти обмежувального тиску.

Насамперед варто зазначити, що основою для майбутніх репарацій є значна підтримка з боку міжнародної спільноти [Рисунок Б]. У 2022-2024 роках було

ухвалено низку рішень Генеральної Асамблеї ООН, Європейського Союзу, Ради Європи, G7 та окремих національних парламентів, які визнають Російську Федерацію відповідальною за агресію проти України. В одному з таких рішень - резолюції Генасамблеї ООН A/ES-11/L.6 від 14 листопада 2022 року - прямо вказано на необхідність створення міжнародного механізму компенсацій за шкоду, завдану державою-агресором[49]. Це стало важливим дипломатичним сигналом щодо легітимності вимог про репарації та їх майбутню реалізацію в правовому полі.

Прецедентний характер має також практика замороження російських державних активів у країнах Заходу. Станом на 2024 рік обсяг таких активів оцінюється в понад 300 мільярдів доларів США. Попри те, що юридичне використання цих коштів для відшкодування шкоди залишається складним питанням, сама їх наявність створює унікальні передумови для формування спеціального репараційного фонду, аналогічного механізму ООН, створеного після війни Іраку проти Кувейту у 1991 році [50]. Геополітичним чинником, що істотно впливає на репараційну політику щодо Російської Федерації, є рівень і характер міжнародної підтримки України з боку різних груп держав. З одного боку, більшість країн Європейського Союзу, США, Канада, Японія, Австралія та деякі інші демократичні держави відкрито визнають необхідність покарання агресора, підтримують запровадження санкцій, ініціюють міжнародні правові інструменти та демонструють готовність до створення компенсаційного механізму. У цих країнах формується консенсус щодо того, що без чіткого механізму відшкодування завданої шкоди неможливе встановлення справедливого й тривалого миру.

Однак ця підтримка не є однорідною. Всередині Європейського Союзу наявні різні позиції щодо темпів і способів реалізації репараційної політики. Частина країн, зокрема Франція, Угорщина, Словаччина чи Австрія, демонструє обережність у питаннях юридичного оформлення конфіскації заморожених

активів або створення трибуналу. Їхнє занепокоєння зумовлене як економічними ризиками, так і прагненням зберегти традиційні дипломатичні канали впливу на Росію, уникнувши її остаточної ізоляції. Така позиція пояснюється також страхом створення міжнародно-правового прецеденту, який у майбутньому може бути застосований до них самих або до їхніх союзників.

Ще складнішою є ситуація з країнами Глобального Півдня. Хоча частина з них підтримала резолюції ООН на користь України, у більшості випадків вони зберігають нейтралітет або займають позицію "стратегічної стриманості". Ці держави - серед яких Бразилія, Індія, Південна Африка, Індонезія - зацікавлені у збереженні стабільних економічних відносин з Росією, яка є для них важливим постачальником енергоносіїв, добрив, зерна та військової техніки. Крім того, у багатьох з них існує скепсис щодо морального лідерства Заходу, зумовлений історією колоніалізму та подвійних стандартів, що також впливає на їхнє ставлення до ініціатив, які надходять із трансатлантичного простору.

У цьому контексті Російська Федерація активно використовує геополітичні суперечності, аби послабити підтримку репараційної ініціативи. Через економічні й політичні канали вона стимулює країни з нестійкою позицією до дистанціювання від процесу, пропонуючи вигідні двосторонні угоди, інвестиційні Проекти або підтримку у міжнародних організаціях. Це спричиняє фрагментацію глобального фронту підтримки України й ускладнює досягнення консенсусу щодо репараційних механізмів, які потребують широкої коаліції держав, готових до скоординованої політики тиску.

Крім того, певні держави, навіть ті, що формально підтримують Україну, вважають за доцільне зосередитися на довгостроковій гуманітарній та фінансовій допомозі, уникаючи конкретних правових рішень, які можуть призвести до тривалого судового процесу або до радикалізації міжнародного права. Таке обмежене бачення знижує ефективність потенційного механізму

репарацій і відкриває простір для подальшого ухилення Росії від відповідальності.

Отже, успішність репараційної політики щодо Росії безпосередньо залежить від здатності України та її союзників не лише мобілізувати юридичні аргументи, а й підтримувати стабільну геополітичну коаліцію, здатну витримати довготривалий дипломатичний, економічний і політичний тиск. Саме забезпечення єдності позицій серед союзників і нейтралізація впливу держав, схильних до компромісу з агресором, є ключовою умовою для реалізації міжнародного механізму репарацій.

У дипломатичному вимірі важливою складовою є поєднання санкційного тиску з ініціативами, спрямованими на інституційне оформлення майбутніх репарацій. Йдеться, зокрема, про створення реєстру збитків, який уже функціонує під егідою Ради Європи [51], а також про обговорення можливостей створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії. Важливість цих ініціатив полягає в тому, що вони закладають основу для подальшого юридичного визнання зобов'язань Російської Федерації щодо відшкодування шкоди. Отже, формування репараційної політики щодо Росії є багатовекторним процесом, який охоплює як політичні, так і правові виміри. Міжнародна підтримка, активізація дипломатичних зусиль, прецедентна практика у сфері санкцій та компенсацій створюють умови для поступового переходу від декларацій до створення дієвих механізмів примусу. Разом з тим, кінцева ефективність цієї політики значною мірою залежатиме від геополітичної стійкості антиросійської коаліції, а також здатності України утримувати питання репарацій у центрі міжнародного порядку денного.

У процесі просування питання репарацій на міжнародному рівні вирішальну роль відіграють країни-партнери України, насамперед держави Північної Америки, Європейського Союзу, а також деякі країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Саме їхня політична воля, фінансова спроможність та

правова ініціативність визначають параметри можливого механізму компенсації за шкоду, завдану російською агресією.

Тривалий час Сполучені Штати Америки були провідною силою у формуванні міжнародної позиції щодо відповідальності Російської Федерації. У 2022-2024 роках адміністрація президента Джо Байдена ініціювала створення багаторівневого механізму тиску на РФ, включаючи санкційний режим, підтримку конфіскації заморожених активів та підтримку резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. Однак після повернення Дональда Трампа до влади в 2025 році позиція США змінилася в бік прагматичного, економікоцентричного підходу [52].

Адміністрація Трампа зосередила увагу на забезпеченні довгострокових вигод для Сполучених Штатів в обмін на допомогу Україні. У лютому 2025 року було запропоновано угоду, яка передбачала передачу США 50% доходів від видобутку природних ресурсів на території України (включаючи рідкоземельні метали, нафту, газ, а також порти та енергетичні об'єкти) до моменту досягнення загальної суми в 500 мільярдів доларів. При цьому угода не містила жодних зобов'язань щодо гарантій безпеки або подальшої військової підтримки [53]. Українська сторона відмовилася її підписувати, посилаючись на неприйнятність умов для державного суверенітету. У квітні того ж року було укладено компромісну Угоду про мінеральні ресурси між Україною та США, яка передбачає створення спільного інвестиційного фонду для відновлення України з участю американського капіталу у сфері видобутку критично важливих мінералів. Попри те, що ця угода не містить положень про репарації у класичному розумінні, вона закладає економічний формат співпраці, який США, фактично, позиціонують як альтернативу фінансовим компенсаціям за зразком Іраку або Лівії. Такий підхід спричиняє дискусії як в академічному середовищі, так і в політичних колах. По-перше, він демонструє зміщення акценту з міжнародного правосуддя на угодну модель, що може підірвати

концепцію відповідальності як публічного обов'язку держави-агресора. По-друге, використання майбутніх прибутків України на користь США без попередньої реалізації репараційного трибуналу чи судового рішення може створити небезпечний прецедент для майбутніх конфліктів [54].

На цьому тлі роль країн Європейського Союзу виглядає більш послідовною. Польща, Литва, Естонія, Чехія та Нідерланди активно підтримують ініціативу конфіскації російських державних активів і створення фонду відновлення України [55]. Рада Європи вже запустила Реєстр збитків, що акумулює задокументовані факти руйнувань і втрат, спричинених агресією Російської Федерації [56]. Канада також залишається одним із лідерів у просуванні законодавчих рішень щодо конфіскації активів. Натомість інші країни, зокрема Німеччина, Франція, Бельгія та Швейцарія, демонструють обережність, зважаючи на складність фінансово-правового регулювання та ймовірні наслідки для глобальної банківської системи. Частково ця стриманість пояснюється наявністю значних російських активів, що зберігаються в цих юрисдикціях, а також побоюваннями щодо міжнародного прецеденту, який може бути використаний у майбутньому в ширшому контексті глобальної конфіскаційної політики.

Таким чином, роль країн-партнерів у просуванні механізму репарацій є неоднозначною та залежить як від зовнішньої політичної логіки, так і від національних економічних інтересів. Умови, за яких відбуватиметься подальша реалізація репарацій, визначатимуться не лише правовими нормами, але й балансом геополітичних пріоритетів, зростанням впливу прагматичних підходів та здатністю України зберігати міжнародну підтримку у мінливому глобальному середовищі.

4.2. Міжнародно-правові основи потенційних репарацій та обмеження їхньої реалізації

Одним із ключових інструментів забезпечення репарацій є механізм міжнародної відповідальності держави за міжнародно-протиправне діяння. У випадку з російсько-українською війною базою для майбутньої репараційної політики є порушення норм Статуту ООН, зокрема принципу невикористання сили проти територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави (стаття 2, п. 4), а також численних норм міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Правова основа для притягнення держави до відповідальності викладена у проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, ухваленому Комісією міжнародного права ООН у 2001 році [57]. Згідно з цим документом, держава-агресор зобов'язана:

- припинити порушення
- надати гарантії неповторення
- здійснити повне відшкодування шкоди, зокрема шляхом реституції, компенсації або сатисфакції

Ці норми мають імперативний характер і поширюються на всі випадки порушення міжнародного публічного права, включаючи акти збройної агресії. У контексті війни Росії проти України вже наявні численні задокументовані факти, що можуть кваліфікуватися як міжнародно-протиправні діяння, зокрема умисні атаки на цивільну інфраструктуру, масові вбивства мирного населення, примусова депортація та інші порушення Женевських конвенцій.

Проте формальне визнання відповідальності держави у міжнародному праві не гарантує автоматичної реалізації репарацій. Згідно з практикою Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, між констатацією порушення і його компенсацією часто минає значний період часу. Крім того, Російська Федерація демонструє повне ігнорування юрисдикції міжнародних судових

інституцій та системно блокує участь у провадженнях, що унеможлиблює пряме виконання рішень у межах класичного правового порядку.

Окремим елементом механізму відповідальності є створення реєстрів збитків, які фіксують факти завданої шкоди. У 2023 році такий реєстр було створено під егідою Ради Європи, що дозволяє формувати доказову базу для майбутніх компенсаційних процесів. Проте сам реєстр не має виконавчої сили і потребує подальшого політико-правового оформлення, зокрема створення компенсаційної комісії або спеціального фонду.

Таким чином, міжнародно-правові механізми встановлення відповідальності Росії формально існують, однак їхня практична реалізація стикається з низкою обмежень, які мають як політичний, так і правовий характер.

- Російська Федерація відкидає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), який у березні 2023 року видав ордер на арешт президента РФ Володимира Путіна за злочини, пов'язані з незаконною депортацією українських дітей з окупованих територій. Незважаючи на це рішення, Москва офіційно не визнає Римський статут і вже у 2016 році відкликала підпис під ним, що унеможлиблює співпрацю з МКС у межах стандартних процедур. Жодної правової взаємодії з цим судом з боку Росії не здійснюється, що демонструє слабкість механізму примусу у межах міжнародного кримінального права [58].
- У межах розгляду справ проти Росії у Міжнародному суді ООН, які Україна подала ще у 2017 році (зокрема щодо фінансування тероризму та расової дискримінації в Криму), спостерігається затягування процедур і небажання РФ виконувати тимчасові заходи, ухвалені судом. Наприклад, рішення Суду від 2022 року про припинення бойових дій Росія проігнорувала, що свідчить про декларативний характер судових приписів за відсутності механізму прямого примусу [59].

- Європейський суд з прав людини, який до 2022 року розглядав численні позови проти Росії, фактично втратив юрисдикцію над нею після виходу РФ з Ради Європи. Попри наявність тисяч поданих скарг, включаючи справи про порушення прав на життя, катування, незаконне позбавлення свободи та знищення цивільної інфраструктури, рішення ЄСПЛ відтепер не мають механізмів виконання, оскільки РФ відмовилася визнавати їхню обов'язковість [60].
- Росія активно використовує дипломатичне блокування у межах Ради Безпеки ООН, де має право вето як постійний член. Саме це вето неодноразово використовувалося для зупинення ініціатив, пов'язаних із засудженням агресії або створенням спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Таким чином, навіть за умов міжнародного консенсусу, механізми ООН залишаються паралізованими через структурні дисбаланси системи [61].

Крім того, важливо враховувати фрагментацію міжнародної підтримки, коли частина країн Глобального Півдня відмовляється підтримувати будь-які рішення щодо притягнення Росії до відповідальності. Це проявляється в утриманні від голосування за відповідні резолюції в ООН або у відмові визнавати дії РФ агресією. Прикладом може слугувати позиція Китаю, Індії, Бразилії та ПАР, які, попри номінальну нейтральність, фактично блокують формування глобальної більшості для створення юридично зобов'язувальних репараційних механізмів.

Таким чином, навіть за наявності сформованої правової бази для встановлення міжнародної відповідальності, ефективна реалізація репарацій щодо Росії наражається на системну відсутність примусового інструментарію, політичний опір і нерівномірний рівень підтримки серед держав-членів міжнародної спільноти.

Однією з найглибших структурних проблем міжнародного права у контексті репарацій є відсутність універсального та дієвого механізму примусового виконання рішень щодо компенсацій [62]. Міжнародні суди, зокрема Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини або Міжнародний кримінальний суд, можуть встановити юридичний факт порушення, визначити обсяг шкоди та навіть зобов'язати державу до виплат. Проте механізм примусу - тобто юридично визнаний інструмент, який змусив би державу виконати таке рішення незалежно від її волі - у більшості випадків відсутній або політично заблокований.

У випадку з Росією ця проблема набуває особливої актуальності. Як постійний член Ради Безпеки ООН, Російська Федерація має право вето, яке використовується для блокування будь-яких спроб ухвалити резолюцію про створення спеціального трибуналу чи виконання конкретних рішень судових органів. Таким чином, найпотужніший орган системи колективної безпеки виявляється недієздатним саме тоді, коли мова йде про відповідальність одного зі своїх членів.

На відміну від внутрішньодержавних правових систем, які мають виконавчі органи (наприклад, поліцію чи державну службу примусу), у міжнародному праві відсутня наднаціональна виконавча влада, здатна реалізовувати рішення судових чи арбітражних органів без згоди сторін. Це створює ситуацію, коли навіть чітко встановлена відповідальність держави (як, наприклад, у випадках Боснії проти Сербії або Нікарагуа проти США) не веде автоматично до компенсації збитків.

У такому контексті репарації стають справою політичної домовленості, а не правового зобов'язання, що суттєво послаблює функцію права як гаранта справедливості. Це також зумовлює залежність процесу від здатності постраждалої держави мобілізувати міжнародну підтримку, створити політичну

коаліцію та переконати інші держави у доцільності компенсацій не шляхом судового рішення, а через санкційно-економічні механізми.

Саме тому одним із альтернативних підходів стала ініціатива використання заморожених російських державних активів, які були арештовані на території країн «Групи семи», ЄС, Швейцарії та інших партнерів [63]. Юридична база для такого кроку є суперечливою - більшість правових систем вимагають окремого судового рішення для конфіскації державного майна. Проте створення спеціального компенсаційного фонду поступово набирає обертів, що свідчить про трансформацію підходів до міжнародної відповідальності у XXI столітті. Водночас, реалізація цього сценарію ускладнюється необхідністю уніфікованого підходу: жодна окрема країна не бажає брати на себе виключну відповідальність за прецедент, що може бути використаний проти неї в майбутньому. Таке побоювання особливо актуальне для держав з активами третіх країн або з історією зовнішньої інтервенції. Тому навіть за умов загального політичного консенсусу процес затягується через юридичну обережність і страх перед створенням небезпечного міжнародного прецеденту.

Насамкінець, варто підкреслити, що відсутність механізму примусу є не лише юридичною проблемою, а й фактором геополітичного ризику. Вона створює враження безкарності, підриває довіру до міжнародних інституцій, і в разі затягування процесу репарацій - посилює політичну фрустрацію в постраждалих регіонах. У довгостроковій перспективі це може спричинити ерозію принципу верховенства міжнародного права, що є фундаментальним для глобальної безпеки. Додатковим бар'єром на шляху реалізації міжнародно-правових механізмів репарацій є позиція країн, що або відкрито підтримують Росію, або зберігають стратегічний нейтралітет. Саме вони нерідко блокують глобальні ініціативи або підривають легітимність багатосторонніх рішень шляхом дипломатичного маневрування.

До числа країн, що прямо підтримують позицію Російської Федерації на міжнародній арені, належать Білорусь, Іран, Сирія, Північна Корея [64]. Їхня роль полягає не лише у політичній підтримці, але й у формальному визнанні або замовчуванні воєнних злочинів, що ускладнює досягнення єдності на рівні міжнародних резолюцій. Зокрема, голосування в ООН свідчать про наявність стабільної групи держав, які або виступають проти резолюцій, що визнають відповідальність РФ, або утримуються, фактично допомагаючи Росії уникати глобального тиску.

Особливо значущою є позиція великих країн Глобального Півдня - таких як Індія, Китай, Бразилія, Південна Африка, які, хоч і не підтримують агресію відкрито, часто уникають прямих формулювань щодо відповідальності РФ, апелюючи до необхідності збереження нейтралітету, «мирного діалогу» або «стратегічного балансу». У практичному вимірі це означає неучасть у санкціях, блокування ініціатив щодо конфіскації активів, відмову визнавати юрисдикцію міжнародних трибуналів, а також економічну взаємодію з агресором, що підсилює його ресурсну спроможність.

Часто така позиція обґрунтовується ідеологією недовіри до Заходу, зокрема через історичний досвід колоніалізму або інтервенцій, що використовується як привід для дистанціювання від рішень, ініційованих західними країнами. Це створює геополітичний розвал, завдяки якому міжнародна правова система не має достатньої легітимності для встановлення одностайного рішення щодо репарацій.

4.3. Просторові та інфраструктурні аспекти репарацій: політико-географічне бачення

Просторовий вимір репарацій не можна зводити лише до матеріального відновлення інфраструктури. Йдеться про набагато ширший процес -

реструктуризацію регіонального розвитку, відновлення просторової цілісності держави та демографічну реінтеграцію після глибоких травм, завданих збройним конфліктом. У цьому контексті репарації можуть виконати функцію не лише компенсації, а й соціально-географічної реконструкції, спрямованої на стабілізацію і трансформацію просторового ландшафту України. Після широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 році багато регіонів України зазнали руйнації не тільки інфраструктурної, а й соціальної - втрати населення, знищення локальної економіки, переривання логістичних зв'язків. Репараційні кошти - за умови їх ефективного адміністрування - можуть бути спрямовані на перезапуск економіки на місцях, створення нових соціальних вузлів, відновлення довоєнних центрів тяжіння або навіть формування нових. У довгостроковій перспективі це може змінити картину внутрішньої регіональної ієрархії, особливо у південних та східних областях.

Особливу увагу варто приділити питанням повернення внутрішньо переміщених осіб та відновлення демографічного балансу. Масові переміщення, втрати житла та відсутність базових послуг у деокупованих районах зумовили тривалу соціальну депопуляцію. Репарації у вигляді житлових сертифікатів, інвестицій у соціальну інфраструктуру та транспортну доступність можуть бути ключовим інструментом повернення людей, що, у свою чергу, має прямий вплив на політичну лояльність, безпекові параметри і регіональну стабільність.

Однак реалізація цього потенціалу передбачає наявність всеохопної регіональної політики, синхронізованої з просторовим плануванням. Якщо репарації будуть здійснюватися без врахування географічної логіки - наприклад, без урахування транспортних коридорів, систем водопостачання, розселення населення - це може поглибити регіональні дисбаланси. Відтак вибір пріоритетів у фінансуванні має спиратися на принципи політичної географії, а не на виключно адміністративно-юридичні критерії.

Додатковим аспектом є реституція об'єктів критичної інфраструктури, особливо у сфері енергетики, водопостачання, портів та залізниці. Багато з них мають стратегічне значення не лише для економіки, а й для контролю над територіями, політичного впливу та стабільності на прикордонних ділянках. Здатність забезпечити доступ до цих об'єктів через репараційні механізми - зокрема через фондове управління або міжнародне фінансування - визначатиме успішність довгострокового територіального відновлення.

Зрештою, просторовий компонент репарацій тісно пов'язаний із внутрішньою легітимністю держави. Якщо процес розподілу ресурсів сприйматиметься як несправедливий або політично заангажований, це може відкрити шлях до нових форм локального напруження. Водночас ефективне застосування просторово зваженої репараційної політики здатне стати засобом переосмислення національного простору, оновленням територіальної єдності та модернізації регіонального управління в післявоєнній Україні. Особливої уваги в політико-географічному аналізі репарацій вимагає питання реституції - повернення або компенсації втраченого майна, об'єктів інфраструктури, природних ресурсів та культурних цінностей. У післявоєнному контексті України цей інструмент може стати важливим не лише з огляду на матеріальну компенсацію, а й у якості символічного та територіального акту відновлення справедливості. Передусім йдеться про інфраструктурні об'єкти, демонтовані або викрадені з території України, що задокументовано у численних кримінальних провадженнях. Зокрема, зафіксовано факти вивезення енергетичного обладнання, металоконструкцій, засобів зв'язку, залізничної техніки тощо з територій Запорізької, Луганської та Херсонської областей. Повернення цих об'єктів, або їх компенсація, має не лише економічне значення, а й просторово-політичну функцію - це частина відновлення контрольованого, стабільного та безпечного простору держави.

Іншим важливим аспектом є реституція природних ресурсів, які були незаконно використані, вивезені або видобуті на окупованих територіях. У міжнародній практиці питання ресурсних репарацій часто порушується у випадках, де конфлікт супроводжується економічною експлуатацією - наприклад у контексті Демократичної Республіки Конго або Іраку. У випадку України мають бути чітко задокументовані порушення щодо незаконного видобутку залізної руди, піску, використання аграрних земель та доступу до водних ресурсів (особливо у Північно-Кримському каналі та прибережній зоні Азовського моря). Претензії до Росії у цьому випадку можуть базуватися на принципі відповідальності за використання чужого національного багатства під час збройної агресії, як це було закріплено в Конвенції про відповідальність держав за шкоду іноземцям (1961) [65], а також на рішеннях Міжнародного суду ООН у справах про окупацію природних ресурсів.

Не менш важливим є вимір реституції культурних цінностей, який охоплює як матеріальні об'єкти - ікони, архіви, музейні колекції, - так і нематеріальні елементи культурної спадщини, зокрема рукописи, релігійні предмети, освітні фонди. Українськими правоохоронними органами зафіксовано сотні фактів вивезення предметів культурного значення з музеїв Маріуполя, Херсона, Мелітополя, Бердянська, Луганська [66]. У цьому контексті реституція виконує не лише функцію відновлення власності, а й етно-символічну функцію, оскільки повернення вкраденого - це також відновлення історичної пам'яті, зв'язку поколінь та права на ідентичність.

Варто також зазначити, що реституція втраченого чи викраденого - складний дипломатично-правовий процес, що потребує активної участі міжнародних інституцій, зокрема ЮНЕСКО, Інтерполу, Міжнародного суду ООН. Україна вже має позитивні приклади участі у глобальних процесах реституції, зокрема у справах щодо повернення незаконно вивезених архівних документів та предметів сакрального мистецтва. У майбутньому створення окремого

міжурядового органу з питань культурної та матеріальної реституції може стати одним із напрямів інституційної модернізації.

Отже, питання реституції як компонента репарацій в Україні має комплексний характер і вимагає стратегічного підходу - поєднання правового переслідування, дипломатичного тиску, інституційного розвитку та просторового планування. Усе це дозволить не лише повернути втрачене, а й сформувати нову систему символічного та економічного контролю над територією, що є ключовим для повноцінного відновлення державності після війни.

4.4. Перспективи створення міжнародного компенсаційного механізму

У контексті реалізації потенційних репарацій за шкоду, завдану війною проти України, особливу увагу привертає ідея створення міжнародного компенсаційного механізму за рахунок заморожених російських активів. З огляду на те, що Російська Федерація заперечує свою відповідальність і блокує участь у міжнародних правових процесах, використання арештованих державних активів, розміщених на території країн G7 та ЄС, постає як реалістичний і практичний інструмент примусової компенсації.

Станом на 2024 рік загальний обсяг заморожених російських активів оцінюється в понад 300 мільярдів доларів США [додаток В], з яких приблизно третина розміщена в європейських фінансових інституціях [67]. Дискусії про можливість їх використання для потреб відбудови України тривають на рівні Євросоюзу, США, Канади, Великої Британії та Японії. Одним із прикладів практичної реалізації стало рішення лідерів G7 щодо виділення Україні кредиту на суму 50 мільярдів доларів, який має бути погашений за рахунок прибутків від заморожених російських активів [68].

Ідея створення спеціального фонду або міжнародної компенсаційної агенції має під собою прецеденти у світовій практиці. Найвідомішим з них є діяльність

Комісії ООН з компенсацій, створеної у 1991 році після агресії Іраку проти Кувейту. Комісія здійснювала розгляд претензій фізичних і юридичних осіб, урядів та міжнародних організацій, і виплати здійснювалися за рахунок частини доходів Іраку від експорту нафти. У підсумку було виплачено понад 52 мільярди доларів США, що зробило цю модель найбільш масштабною в історії міжнародного компенсаційного права [69].

Аналогічно, у випадку Лівії, після теракту на борту рейсу Pan Am 103 (1988 р.), країна погодилася виплатити компенсацію у розмірі 2,7 мільярда доларів США родинам загиблих [70]. Ця домовленість стала частиною дипломатичних зусиль щодо нормалізації відносин Лівії із західними країнами і підтвердила, що глобальний тиск може призвести до добровільного погодження держави на компенсації, навіть у відсутність судового рішення.

Водночас застосування подібного механізму до Російської Федерації є значно складнішим з огляду на низку факторів. По-перше, виникає юридичне питання про державний імунітет, тобто заборону на примусову конфіскацію майна іноземної держави без її згоди. Попри те, що низка країн (зокрема Канада) вже ухвалили закони, що дозволяють відступити від цього принципу в разі агресії або порушення міжнародного права, переважна більшість держав поки що зберігає обережність [71][72][73].

По-друге, брак єдиного підходу серед союзників України ускладнює створення загального фонду. Наприклад, Франція та Німеччина висловлюють занепокоєння щодо потенційного прецеденту, який може бути використаний проти інших держав у майбутньому, а також щодо загроз фінансовій стабільності глобального ринку [74]. Частина правників також застерігає, що використання активів без рішення міжнародного суду може поставити під сумнів правомірність самого механізму в очах третіх країн.

По-третє, роль Росії як постійного члена Ради Безпеки ООН, яка володіє правом вето, фактично блокує можливість створення компенсаційного органу в межах ООН. У зв'язку з цим, усе більше уваги приділяється альтернативним платформам - таким як Генеральна Асамблея ООН, спеціальні міжурядові угоди або окремі коаліційні структури на базі G7 чи ЄС.

З огляду на це, перспектива створення міжнародного механізму компенсацій можлива за таких умов:

- Політична згода ключових держав на порушення принципу суверенного імунітету Росії на основі надзвичайних обставин
- Створення узгодженого правового механізму, який буде визнаний щонайменше на рівні коаліції союзників України
- Чітка логістична, інституційна та управлінська модель, яка дозволить забезпечити прозорість, підзвітність і ефективність використання конфіскованих ресурсів
- Юридичне обґрунтування через вже створений Реєстр збитків, що акумулює докази для подальших компенсацій

Створення міжнародного компенсаційного механізму за рахунок заморожених російських активів є одним із найбільш перспективних, хоча й юридично і політично складних шляхів реалізації репарацій на користь України. Попри всі перепони, історичні прецеденти - Ірак, Лівія, Конго - демонструють, що за умови коаліційного тиску, широкої міжнародної підтримки і чіткої правової аргументації такі механізми є можливими та ефективними. Успіх у цьому питанні визначатиме не лише обсяг компенсацій, а й довгострокову легітимність нових підходів до міжнародної відповідальності агресора у XXI столітті.

4.5. Ризики внутрішнього адміністрування репарацій в Україні

Реалізація репараційної політики на національному рівні передбачає не лише юридичне та політичне визнання права на компенсацію, а й ефективне, прозоре та підзвітне адміністрування. В умовах повоєнного відновлення Україна стикається з низкою викликів, які можуть істотно вплинути на справедливість розподілу репарацій, легітимність рішень державних інституцій і довіру населення до процесу компенсації. Серед ключових ризиків варто виділити: високий рівень корупції, неефективність управлінських процедур, дискримінацію окремих груп у доступі до допомоги, а також слабку інтеграцію місцевого самоврядування в національну політику відновлення.

Проблема корупції залишається однією з головних загроз у сфері управління репараційними потоками. За даними Національного агентства з питань запобігання корупції, серед найбільш вразливих процесів ідентифіковано розподіл коштів на реконструкцію, процедури публічних закупівель та визначення обсягів збитків [75]. Агентство виокремило десять системних ризиків, які вже проявилися під час реалізації перших етапів програми «Відновлення». Ці ризики включають, зокрема, відсутність прозорого обґрунтування пріоритетів фінансування, конфлікти інтересів у прийнятті рішень, а також слабку антикорупційну експертизу локальних проєктів.

Не менш серйозною є загроза дискримінаційного доступу до компенсацій. У практиці вже фіксуються випадки упередженого підходу до осіб без документів про право власності, ВПО, мешканців деокупованих територій або тих, хто тривалий час перебував за кордоном. Аналітичні огляди правозахисних організацій свідчать, що в існуючій системі визнання жертв війни відсутні єдині критерії, належні процедури розгляду скарг та механізми судового захисту прав на компенсацію. Це створює небезпеку формування нових соціальних нерівностей у процесі розподілу репараційних коштів.

Для подолання зазначених викликів потрібні структурні інституційні зміни. Насамперед, йдеться про створення єдиного національного органу або

платформи з координації репараційної політики, яка б інтегрувала юридичні, соціальні та економічні інструменти. Важливо також оновити законодавче регулювання механізмів надання компенсацій, чітко визначити статус одержувачів, уніфікувати процедури оцінки збитків і розробити критерії для пріоритетного фінансування. Особливу роль у цьому процесі відіграють органи місцевого самоврядування, зокрема територіальні громади та об'єднані територіальні громади (ОТГ). Саме на місцевому рівні здійснюється фіксація завданих збитків, оцінка потреб населення, формування заявок на фінансування. Тому спроможність громад забезпечити відкритість і підзвітність стає ключовим фактором для реалізації справедливої репараційної політики. Досвід пілотних проєктів у Чернігівській, Сумській та Миколаївській областях свідчить про ефективність моделі, за якої рішення приймаються за участі представників місцевої влади, громадських організацій та мешканців [76].

Однак нині більшість громад стикається з браком інституційної спроможності, кадрів, аналітичних інструментів та фінансової незалежності. Відсутність стандартизованої системи контролю, цифрових платформ для моніторингу та належної підзвітності значно ускладнює реалізацію локальних програм відновлення. В умовах великомасштабного притоку коштів ризик нецільового або непропорційного їх використання зростає, що вимагає системної підтримки з боку центральних органів влади та міжнародних партнерів.

4.6. Репарації як чинник довгострокової стабільності та територіального примирення

У контексті повоєнного відновлення України репарації відіграють ключову роль не лише як інструмент матеріальної компенсації, але й як засіб політичного, символічного та морального відновлення національної єдності. Особливо важливим є їхнє значення для реінтеграції деокупованих територій, де відновлення інфраструктури, забезпечення правосуддя та підтримка постраждалих громад сприяють формуванню стійкого миру та запобіганню

повторенню конфліктів. Реінтеграція деокупованих територій України вимагає комплексного підходу, що поєднує фізичне відновлення, забезпечення правосуддя та підтримку постраждалих громад. Відновлення інфраструктури, житла та соціальних послуг є першочерговим завданням для забезпечення базових потреб населення та створення умов для повернення внутрішньо переміщених осіб. Згідно з даними Світового банку, на відновлення України після війни може знадобитися понад \$524 мільярдів [Додаток Г], що підкреслює масштаб необхідних зусиль [77]. Забезпечення правосуддя є невід'ємною складовою реінтеграції. Важливо встановити механізми притягнення до відповідальності осіб, причетних до воєнних злочинів та порушень прав людини, а також забезпечити справедливе розслідування випадків колабораціонізму. Однак, як зазначає Human Rights Watch, існують занепокоєння щодо надмірно широкого застосування законодавства про колабораціонізм, що може призвести до порушення прав громадян [78]. Підтримка постраждалих громад є критично важливою для відновлення довіри та соціальної згуртованості. Програми репарацій повинні бути спрямовані на надання фінансової, медичної та психологічної допомоги жертвам конфлікту, включаючи тих, хто зазнав сексуального насильства. Наприклад, за підтримки Global Survivors Fund в Україні реалізуються програми, що надають комплексну допомогу таким постраждалим [79].

Крім того, важливо забезпечити участь місцевих громад у процесах планування та реалізації програм відновлення та репарацій. Це сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності використання ресурсів, а також врахуванню специфічних потреб кожної громади. Залучення громадськості до прийняття рішень також сприяє зміцненню демократичних процесів та запобіганню повторенню конфліктів.

Таким чином, реінтеграція деокупованих територій через відновлення, правосуддя та підтримку постраждалих громад є ключовим елементом у

забезпеченні довгострокової стабільності та територіального примирення в Україні.

ВИСНОВКИ

В результаті виконання кваліфікаційної роботи магістра встановлено:

У межах теоретичної частини роботи з'ясовано, що репарації в сучасному міжнародному праві виступають не лише як механізм фінансової компенсації, а й як політичний, просторовий та символічний інструмент відновлення післявоєнного порядку. Політико-географічний підхід дозволяє розглядати репарації як чинник впливу на територіальну цілісність, демографічну структуру та регіональну стабільність. Встановлено, що в історичному та сучасному вимірах геополітичні наслідки репарацій варіюються від формування нових кордонів і зон впливу (Німеччина після Першої світової війни, Ірак - Кувейт) до посилення внутрішньої фрагментації та нестабільності (Югославські конфлікти, деякі кейси в Африці). Репарації можуть виступати як інструмент стабілізації, так і джерело нових протиріч. Порівняльний аналіз кейсів у післявоєнній Європі, на Балканах та в Африці підтвердив, що ефективність репарацій значною мірою залежить від наявності зовнішнього контролю, довгострокових інституційних механізмів і залучення місцевих громад. При цьому у країнах Глобального Півдня спостерігається низький рівень реалізації репарацій через корупцію, слабкість інститутів та зовнішній вплив.

Основним результатом дослідження стало аналітичне опрацювання перспектив репарацій у контексті російсько-української війни (розділ 4), де встановлено, що:

- Геополітичні умови реалізації репараційної політики щодо Росії є надзвичайно складними через відсутність міжнародного примусового

механізму, фрагментацію підтримки серед країн Глобального Півдня та дипломатичний тиск з боку держав, що зберігають нейтралітет.

- Механізм конфіскації заморожених російських активів, хоч і має подібні прецеденти (Ірак, Лівія), потребує нової правової конструкції, що враховуватиме виклики суверенного імунітету.
- Внутрішнє адміністрування репарацій в Україні натомість супроводжується ризиками неефективного управління, корупції та нерівного доступу до ресурсів, що вимагає інституційного оновлення та розбудови прозорої системи моніторингу.
- Репарації можуть і повинні виступити не лише інструментом компенсації, а й важелем для довгострокової реінтеграції деокупованих територій через відновлення інфраструктури, підтримку громад та забезпечення справедливості для постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право: основи теорії: підручник / За ред. В.Г. Буткевича. - К. : Либідь, 2002. - 512 с.
2. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law [Електронний ресурс] // ОНЧР. - Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>
3. Сатєєва І. Перехідне правосуддя: порівняльний аналіз моделей та підходів / І. Сатєєва // Право України. - 2021. - № 4. - С. 125-134.
4. Ковальчук І. Геоекономіка: навч. посіб. / І. Ковальчук. - К. : Центр учбової літератури, 2016. - 256 с.
5. Основні принципи та керівні положення щодо права на засоби правового захисту та репарації для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>
6. Синченко О. Репарації як інструмент перехідного правосуддя: міжнародно-правовий вимір / О. Синченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. - 2020. - № 2. - С. 87-93.
7. Кудін В. Історія економіки: навч. посібник / В. Кудін. - К. : Кондор, 2015. - 272 с.
8. Постконфліктна відбудова: досвід Боснії і Герцеговини [Електронний ресурс] / Програма розвитку ООН. - Режим доступу: <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina>

9. Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission. Final Report [Електронний ресурс]. - Freetown: Government of Sierra Leone, 2004. - Режим доступу: <https://www.sierra-leone.org/Other-Conflict/TRC-Volume3B.pdf>
10. International Crisis Group. Democratic Republic of Congo: Ending the Deadlock in Ituri [Електронний ресурс]. - Africa Report N°176, 2008. - Режим доступу: <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/democratic-republic-congo>
11. Refugee Return and Reconstruction in Post-Conflict Societies [Електронний ресурс] / Brookings Institution. - Режим доступу: <https://www.brookings.edu/research/refugee-return-and-reconstruction>
12. Clark P. The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice without Lawyers. - Cambridge: Cambridge University Press, 2010. - 356 с.
13. United Nations Development Programme. Reparations and the Rule of Law [Електронний ресурс]. - New York: UNDP, 2010. - Режим доступу: <https://www.undp.org/publications/reparations-and-rule-law>
14. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.osce.org>
15. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.icrc.org>
16. World Bank. Fragility, Conflict and Violence Overview [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence>
17. Comissão de Acolhimento, Verdade e Reconciliação de Timor-Leste (CAVR). Chega! Final Report [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.etan.org/etanpdf/2006/CAVR/07-Reparations.pdf>
18. International Center for Transitional Justice. Reparations in Colombia: Advancing Victims' Rights [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<https://www.ictj.org/publication/reparations-colombia-advancing-victims-rights>

19. International Crisis Group. Aceh: So Far, So Good [Электронный ресурс]. - Asia Report N°139, 2007. - Режим доступа: <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/indonesia/aceh-so-far-so-good>
20. Marks S. The Costs of Reparations: Germany 1919-1932 // The Economic History Review. - 1978. - Vol. 31(3). - P. 473-487.
21. Deák I. Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps 1848-1918. - Oxford: Oxford University Press, 1990. - 348 с.
22. MacMillan M. Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War. - London: John Murray, 2001. - 570 с.
23. Crampton R. J. Bulgaria. - Oxford: Oxford University Press, 2007. - 512 с.
24. Fromkin D. A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East. - New York: Holt Paperbacks, 2009. - 635 с.
25. Gimbel J. The Origins of the Marshall Plan. - Stanford: Stanford University Press, 1976. - 252 с.
26. United Nations. Treaty Series. Paris Peace Treaties, 1947. - Vol. 41-49 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://treaties.un.org>
27. Hogan M. The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952. - Cambridge: Cambridge University Press, 1987. - 502 с.
28. Bose S. Bosnia After Dayton: Nationalist Partition and International Intervention. - London: Hurst & Company, 2002. - 301 с.
29. Burg S. L., Shoup P. S. The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention. - New York: M. E. Sharpe, 1999. - 476 с.
30. United Nations Development Programme. Post-Conflict Reconstruction in the Balkans [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.undp.org>

31. World Bank. Community-Based Reconstruction in Croatia: The CSERP Project [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://documents.worldbank.org>
32. European Commission. Serbia 2023 Report [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>
33. African Union. 2025 Year of Justice for Africans and People of African Descent [Электронный ресурс]. - Addis Ababa: African Union, 2025. - Режим доступа: <https://au.int/en/2025-year-of-justice>
34. Global Justice Now. The case for reparations to Africa [Электронный ресурс]. - London, 2021. - Режим доступа: <https://www.globaljustice.org.uk/resources/the-case-for-reparations-to-africa/>
35. Truth and Reconciliation Commission of South Africa. Final Report, Volume 5 [Электронный ресурс]. - Cape Town, 2003. - Режим доступа: <https://www.justice.gov.za/trc/report/finalreport.html>
36. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2024 [Электронный ресурс]. - Berlin: Transparency International, 2024. - Режим доступа: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>
37. International Criminal Court. CAR: Reparations for Victims [Электронный ресурс]. - The Hague, 2023. - Режим доступа: <https://www.icc-cpi.int/car/reparations>
38. Mukwege Foundation. Panzi Hospital - Holistic Healing Model [Электронный ресурс]. - 2024. - Режим доступа: <https://www.mukwegefoundation.org/panzi-hospital>
39. United Nations Assistance Mission in Somalia. Reparations and Transitional Justice in Somalia [Электронный ресурс]. - 2023. - Режим доступа: <https://unsom.unmissions.org/reparations>
40. United Nations. Liberia: Natural Resources and Post-Conflict Recovery [Электронный ресурс]. - New York, 2020. - Режим доступа: <https://www.un.org/peacebuilding/liberia-resources>

41. Global Witness. Resource Exploitation in Post-Conflict Congo [Електронний ресурс]. - London, 2022. - Режим доступу: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/democratic-republic-congo/>
42. Статут Організації Об'єднаних Націй. - К.: Парламентське видавництво, 2016. - 80 с.
43. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. - New York: Tim Duggan Books, 2018. - 368 p.
44. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. - New York: Public Affairs, 2004. - 208 p.
45. Adebajo A. The Curse of Berlin: Africa After the Cold War. - London: Hurst & Company, 2010. - 384 p.
46. Nzongola-Ntalaja G. The Congo: From Leopold to Kabila. A People's History. - London: Zed Books, 2002. - 256 p.
47. Beckles H. M. Britain's Black Debt: Reparations for Caribbean Slavery and Native Genocide. - Kingston: University of the West Indies Press, 2013. - 288 p.
48. Hickel J. The Divide: A Brief Guide to Global Inequality and its Solutions. - London: Windmill Books, 2018. - 368 p.
49. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція A/ES-11/L.6 від 14.11.2022 «Подальші заходи Генеральної Асамблеї щодо агресії проти України». - Нью-Йорк: ООН, 2022.
50. United Nations Compensation Commission. Basic Facts. - Geneva: UNCC Secretariat, 2022.
51. Council of Europe. Register of Damage for Ukraine: Resolution CM/Res(2023)3. - Strasbourg: CoE, 2023.
52. Krugman P. America's Ukraine Turnaround: What Trump's Return Means for the World. // The New York Times. - 2025. - April 5.
53. U.S. Department of State. Statement on Strategic Resource Cooperation with Ukraine. - Washington D.C., February 2025.

54. Smith D. The Rise of Transactional Reparations: Legal Risks and Global Norms. - Cambridge: Cambridge University Press, 2025.
55. European Council. Conclusions of the EU Council on the Use of Frozen Assets for Ukraine. - Brussels, 2025.
56. Council of Europe. Explanatory Note to the Register of Damage for Ukraine. - Strasbourg: CoE, 2024.
57. Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Прийнято Комісією міжнародного права ООН на 53-й сесії в 2001 році // Офіційний сайт ООН. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
58. The Prosecutor v. Vladimir Vladimirovich Putin. Warrant of Arrest. International Criminal Court. 17 March 2023. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/court-record/warrant-arrest-vladimir-putin>
59. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation) // International Court of Justice. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/166>
60. European Court of Human Rights. Press Country Profile - Russia. Council of Europe. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Russia_ENG.pdf
61. United Nations Security Council. Voting System and Veto Power. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>
62. Fassbender, B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. - Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. - 285 с.

63. European Council. Use of Russia's frozen assets to support Ukraine. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/russia/frozen-assets-ukraine/>
64. UN General Assembly Voting Records on Ukraine Resolutions (2022-2024) // United Nations Digital Library. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org>
65. Convention on the Responsibility of States for Damage Caused in their Territory to the Person or Property of Foreigners (1961) // United Nations Treaty Collection. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://treaties.un.org>
66. Міністерство культури та інформаційної політики України. Звіт про культурні втрати внаслідок війни. - Київ: МКІП, 2023. - 78 с. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/reports/kultura-vtraty-2023.pdf>
67. European Central Bank. Sanctions and Russian assets: key figures. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu>
68. G7 Leaders' Communiqué, Apulia, June 2024. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/media/75780/g7-leaders-communicue-june-2024.pdf>
69. United Nations Compensation Commission (UNCC). Summary of awards. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.uncc.ch>
70. U.S. Department of State. U.S.-Libya Relations. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/23476.htm>
71. Government of Canada. Budget Implementation Act, 2022, No. 1. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://laws-lois.justice.gc.ca>
72. European Parliament. Proposal for the use of frozen assets to support Ukraine. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.europarl.europa.eu>

73. United Kingdom. Sanctions (Russia) (EU Exit) (Amendment) Regulations 2023. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.legislation.gov.uk>
74. Financial Times. France and Germany resist push to seize frozen Russian assets. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ft.com>
75. НАЗК. Звіт про ризики корупції в системі відновлення. - Київ: НАЗК, 2024. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/vidbudova.pdf>
76. Програма ООН з відновлення та розбудови миру. Звіт про ефективність участі громад. - Київ: ПРООН, 2024. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.undp.org>
77. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment - February 2024. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://documents.worldbank.org>
78. Human Rights Watch. Ukraine: Ensure Fairness in Treason, Collaboration Cases. 2023. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.hrw.org>
79. Global Survivors Fund. Country Update: Ukraine, 2024. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.globalsurvivorsfund.org>

ДОДАТКИ

Країна/Регіон	Типи репарацій	Основні цілі	Результати	Проблеми та ризики реалізації	Порівняння з Україною
Боснія і Герцеговина	Реституція, Компенсація, Реабілітація, Задоволення, Гаранті неповторення	Відновлення власності, повернення переселенців, відбудова інфраструктури	Часткове повернення біженців, стабілізація, але з етнічною напругою	Відсутність довіри, етнічна напруга, економічна нестабільність	Подібні виклики з поверненням та стабілізацією, потреба у прозорості
Сьєрра-Леоне	Компенсація, Реабілітація, Гаранті неповторення	Відбудова інфраструктури, підтримка постраждалих, відновлення ринку праці	Покращення інфраструктури, зниження безробіття	Прозорість, моніторинг, участь громад	Необхідність моніторингу та участі громад для ефективності
Демократична Республіка Конго	Компенсація, Реабілітація	Відновлення інфраструктури, соціальна стабілізація	Нестабільність, затримки у відновленні	Політична нестабільність, корупція, слабкі інституції	Ризики політичної нестабільності та корупції є актуальними
Руанда	Реабілітація, Задоволення, Гаранті неповторення	Примирення, відновлення спільнот, повернення біженців	Покращення міжетнічних відносин, часткове повернення біженців	Недовіра, складність реінтеграції, ресурси	Важливість відновлення соціальних зв'язків
Південний Судан	Реабілітація, Компенсація	Покращення умов життя, підтримка переміщених осіб	Обмежений прогрес через політичні проблеми	Політична нестабільність, низька ефективність	Вплив політичної ситуації на темпи відновлення
Косово	Реституція, Компенсація, Реабілітація	Відновлення правового статусу, компенсація збитків, реінтеграція	Часткове відновлення прав, соціальна реінтеграція	Конфлікти, нерівність, недосконалість інститутів	Потрібна міжнародна підтримка для забезпечення прав і безпеки

Додаток А Порівняння міжнародного досвіду репарацій з теоретичним українським

Країна	Запрошені репарації	Причини невиконання
Боснія і Герцеговина	Немає офіційної суми; очікування компенсацій за руйнування, майно, інфраструктуру	Відсутність міждержавної угоди про репарації; складна структура влади після Дейтонської угоди; відсутність міжнародного рішення про відповідальність Сербії як наступника
Косово	Не заявлено формально; очікування компенсацій через ООН/ІСТУ	Сербія не визнає незалежність Косова; питання репарацій не обговорюється на офіційному рівні; конфлікт заморожено без остаточного врегулювання
Хорватія	Очікування компенсацій за зруйноване майно сербами	Брак міжурядового механізму; повернення майна замінено адміністративними процедурами; компенсації блокуються політичними чинниками
Сербія	Претензії з боку інших країн за військові дії, офіційні суми не встановлені	Немає політичної волі визнавати провину або здійснювати виплати; економічні труднощі; позиція як жертви війни

Додаток Б Репараційні вимоги та їх реалізація на постюгославському просторі

«Глобальна Північ» і «Глобальний Південь»

Рисунок А URL: (<https://dif.org.ua/files/ZMI/2024/image.webp>)

(Дата звернення: 14.02.2025)

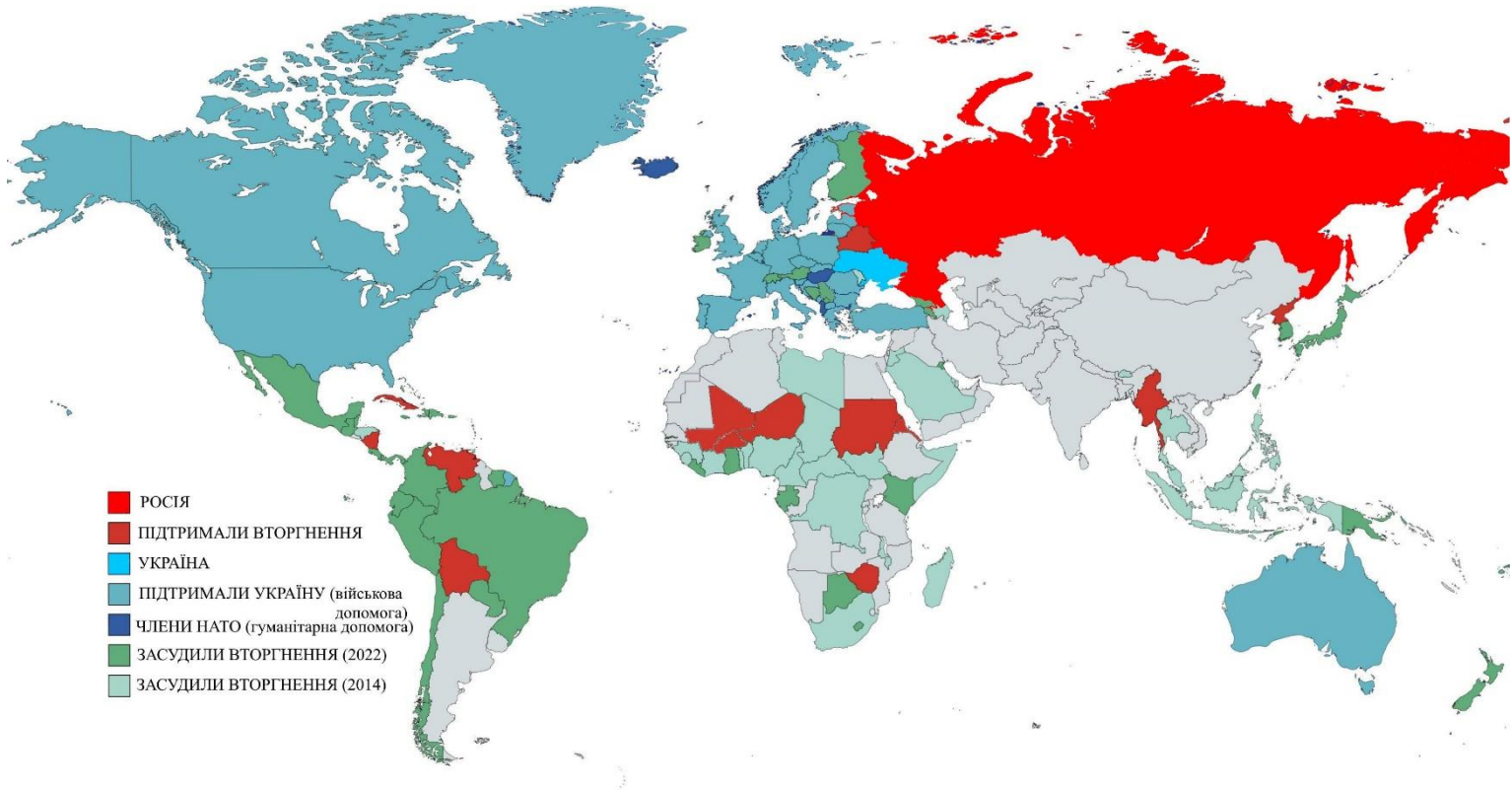
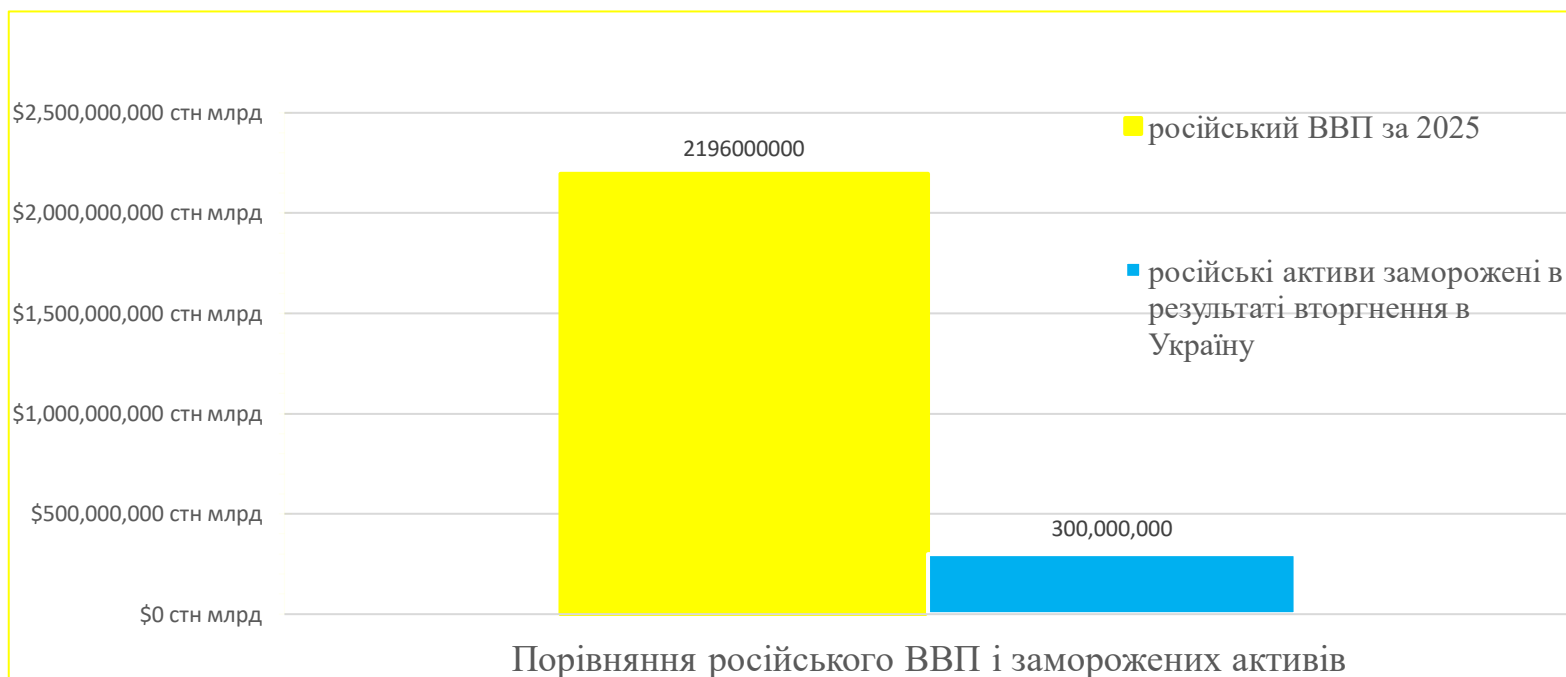

Рисунок Б

ВВП України (Прогноз на 2025, IMF/KSE
середнє значення) у відношенні до
теоретичних економічних збитків (за
даними Світового банку)

додаток В

Порівняння російського ВВП і заморожених активів

додаток Г